

Th. Eptkew

Th. Eptkew 26

891.99 092

6-79

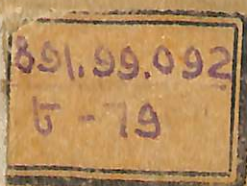
ՄԱՏԵՆԱԾԱՐ «ՎԵՐԵԾՆՈՒՆԴ» — Ի ԹԻԻ 2.

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

ՂԱՐՍԿԱՅԱՅ ԱՇՈՒՂՆԵՐ

ԴԱՐԱՉՐՋՄԵԸ. — ԱՇՈՒՂ ՂՈՒԼ ԷՖԱԶ. —
ԱՇՈՒՂ ՂՈՒԼ ՍՐՋՈՒՆԻ. — ԱՅԻՆ ՕՂԼԻ
ՀԱՅՐԱՊԵՏ. — ՂՈՒԼ ՍԱՐԳԻՍ ԶՐԻԶՅԱՆՑԻ. —
ՍԷՓԱՆ ՕՂԼԻ ՂՈՒԼ ՂԱԶԱՐ. — ԵՐԳԻԶ
ՏԵՐ-ԵՍԱՅԻ. — ԱՆՅԱՅՏ ԱՇՈՒՂՆԵՐ:

ԹԻՖԼԻՍ 1930

աՆ ՎՓԱՐՈՍ, ԹԷՂՈՆ

ՀԱՆԴԻՍ ԱՄՍՕՐԵԱՅ

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

Տարեկան

1 սթերլինգ

Դիմել՝ Réd. de la Revue «Hendes Amsory»
VIENNE (AUTRICHE) VII, Mechitharistengasse

Բ Ա Ջ Մ Ա Վ Է Պ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ — ԳԻՏԱԿԱՆ — ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Տարեկան

3 տոլար

Դիմել՝ Rép. de la Revue „Pazmaveb“
St. Lazare VENISE (ITALIE)

Ջ Ո Ւ Ա Ր Թ Ն Ո Յ

ՊԱՐՔԵՐԱԹԵՐԹ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԻ

Տարեկան տասը թիւ 3 տոլար

Դիմել՝ Grand Balouian

B. P. № 50

PARIS (10e)

Հ Ա Յ Գ Ի Ն

ԳԻՏԱՄՍԵԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Տարեկան

75 ֆրանկ

Դիմել՝ Réd. „Hay Gin“

Mme Hayganouch Mark
Péra B. P. 192. STAMBOUL

Վ Ե Ր Ա Շ Ն Ո Ւ Ն Դ

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ

Բ Ո Բ Ո Խ

ՀԱՌԵՀՏԱԿԱՆ

Հայդ Հաբաթաթերթեր

Տարեկան

5 տոլար

Դիմել՝ Réd. „Veratznound-Bobokh“

Haig Karakache

TEHERAN (PERSE)

891.99.092

6-79

-6 NOV 2011

ՄԱՏԵՆԱԾԱՐ «ՎԵՐԵԺՆՈՒՆԴ» — Ի ԹԻԻ 2.

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

ՈՐԱՐԱԿԱՅԱՅ ԱՋՈՒՂՆԵՐ

ԴԱՐԱՀՐԱՋԱՆԸ. — ԱՋՈՒՂ ՂՈՒԼ ԷԳԱԶ. —
ԱՋՈՒՂ ՂՈՒԼ ԱՐՋՈՒՆԻ. — ԱԲԴԻՆ ՕՂԻ
ՀԱՅՐԱԳԵՏ. — ՂՈՒԼ ՍԱՐԳԻՍ ՋՐԻՀԳԵՆՑԻ. —
ՍԷՓԱՆ ՕՂԻ ՂՈՒԼ ՂԱԶԱՐ. — ԵՐԳԻԶ
ՏԵՐ-ԵՍՍՑԻ. — ԱՆՑԱՑՏ ԱՋՈՒՂՆԵՐ:

Տպարան «ՓԱՐՈՍ» ԹԷՀՐԱՆ

ՊԱՐՍԿԱՀԱՅ ԱՇՈՒՂՆԵՐ

I.

ԴՐՈՒՅԻՆՆԵՐ.

17-19-րդ դարի երկրորդ կեսը: Ահա այն ժամանակաշրջանը, որի մէջ ծնունդ են առել Հարաւային Պարսկաստանի աշուղները:

Այդ պատմաշրջանը պարսկահայ պատմութեան մէջ խիստ ուշագրաւ և հետաքրքրական մի շրջան է, և կազմում է Նոր-Ջուղայի մասուր վերածնութեան ոսկեշրջանը, որովհետեւ այդ դարումն է, որ սկսում է դարձնալ, տպագրական և գրական մի նոր շարժում, որը հետզհետէ նոր փայլ է ստանում: Այդ դարումն է, որ Խաչատուր Կեսարացի և Ջուղայեցի Սիմէոն վարդապետների ջանքերով հիմնում է Նոր-Ջուղայի ամենաառաջին դպրոցը, որն իր բոլոր ոյժով ծառայում է պարսկահայ գրականութեան դարգացմանը: Այդ դարումն է, որ յիշեալ դպրոցի հիմնադիր՝ Խաչատուր Կեսարացին, իր ընկերների հետ, Նոր-Ջուղայի դպրոցում հերոսական ջանքերով տառեր է ձուլում, մամուլ շինում և հիմք դնում պարսկահայ տառշին տպարանին (1640):

Մասուր շարժման այդ դարաշրջանումն էլ ահա ժողովրդի ծոցից դուրս են գալիս պարսկահայ աշուղները. — Դուլ Էգազ, Դուլ Արդունի, Բադէր օղլի, Ամիր օղլի, Դուլ Յովհաննէս, Արդին օղլի, Հայրապետ և ուրիշներ, որոնք իրենց սաղերի և չօնգուրների վրայ հնչեցնում են աշուղական երգը: Երգում են նրանք ժամանակաշրջանի քաղաքական անցքերը, ժողովրդի տառապանքներն ու վշտերը, քարոզում են կրօնա-քարոյական սկզբունքներ, երգիծում են և մարակում ժամանակի ընտանեկան կեանքը, տիպերը, նկարագրում դարիպի կեանքի դառնութիւնները և վերջապէս դրատում իրենց հարերի սէրն ու գեղեցկութիւնը:

Ճիշդ է, որ նրանք առաջնակարգ աշուղներ չեն, ինչպէս մեր միջնադարեան երգիչները՝ Կոստանդին Երզնկացի, Յովհաննէս Թուրանցի, Ղազար Սեբաստացի, Գրիգորիս Աղթամարցի, Նահապետ Բուշակ և ուրիշներ, սակայն նրանք էլ ներկայացուցիչներն

11033-54

են իրենց չըջանի կեանքի, նրանք էլ մեր գրականութեան մէջ ժամանակին կատարել են որոշ դեր և որ գլխաւորն է նրանց երգերը մէջ անկորուստ է մնում Նոր-Ջուղայի բարբառը, որ կրում է ամբողջ երեք դարի նկարագիրը: Ահա այդ տեսակէտներով նրանք արժանի են ուշադրութեան:

Սակայն ցաւօր պիտի նկատենք, որ այդ աշուղները մասին դեռ ոչինչ յիշած չէ մեր բանահիւսութեան պատմութեան մէջ և մինչև այսօր ոչ նրանց երգերն են հաւաքւած մի ամբողջական հատորի մէջ և ոչ էլ նրանց վերաբերեալ կենսագրական լրիւ տեղեկութիւններ են լոյս տեսած. նրանք զրեթէ մոռացւած են:

Ահա այդպիսի աշուղներից են Ղուլ Էգազ, Ղուլ Արզունի, Արզին օղլի Հայրապետ, Սէփան օղլի Ղուլ Ղազար, Ղուլ Սարգիս Զրիշկանցի, Տէր-Եսայի: Գծեմք այստեղ նրանց պատկերը*):

II

ԱԶՈՒՂ ՂՈՒԼ ԷԳԱԶ

« Ղուլ Էգազ և Ղուլ Արզունի,
Աշունս երկու մեծ սիւննին.
միշտ իւրեանց բանիւ ձէն ունին,
Հարուստ ձնորհալու նման:»

1. *Կեանքը:* Պարսկահայ աշուղներից ամենահինը Ղուլ Էգազն է: Դժբախտաբար այս երգչի կեանքի և գործունէութեան մասին չկայ ոչ մի յիշատակագիր, ոչ էլ մեր ժամանակակից ծնբունները մի բան իմանում են նրա մասին, այնպէս որ դժուար է երգչի մասին գրական որևէ կարծիք արտայայտել: Տապանաքաւից միայն, որը նրա ժամանակի մասին միակ յիշատակագիրն է, յայտնի է, որ նա աւել և մեծացել է Նոր-Ջուղայում, Ժէ-րդ դարի երկրորդ կէսերին, այն է մօտաւորապէս 1650 թիւն: Իսկ նրա հաս ու կտոր երգերը, որոնք այսօր ունենք մեր ձեռքի տակ, ցոյց են տալիս, որ նա ծանօթ է եղել աշուղական արւեստին և ունեցել է քերթողական շնորհք ու իբրև աշուղ-երգիչ՝ շօնգուրը ձեռքին չըջնով գիւղից գիւղ և տարածելով ժողովրդի մէջ իր հեղինակած երգերը, որոշ դեր է կատարել իր ապրած միջավայրում:

*) Եւդ աշուղների տպագրութեան ծախսը սիրով յանձն առաւ «Ղերա ծնունդ»-ի խմբագիրը՝ Հայկ Գառգաօր, որին յայտնում ենք մեր շնորհակալութիւնը:
Ա. ԵՐ.

Վախճանել է Նոր-Ջուղայում 1734 թիւն: Նրա աճիւնն Վամփուրւած է Նոր-Ջուղայի հայոց Գերեզմանատանը *), որ գտնւում է կամբջի հարաւային կողմը, մօտաւորապէս քսան և վեց քայլ հեռաւորութեան վրայ: Դա անշուք մի հողակոյտ է և կրում է իր վրայ փոքրիկ ու անգարդ մի քար, որի ցածի մասում քանդակւած է երգչի նկարը, որ հպարտ և խրոխտ կանգնած ու շօնգուրը կրծքին դրած՝ նստած է. նրա աջ կողքին դրած է մի զինու շիշ և մի բաժակ, իսկ քարի վերին մասում, ծաղկանդկարի տակ, փորագրւած է այսպէս:

Ով իւր Աստուածն կուսիրէ,
Մի հայր մերիւ առ ողորմի,
Ղուլ Էգազս քարին աշուղի,
Յալխարս բան հկի, գնացի.
Փոքրիկ բանէր ես դովեցի,
Որ ի ձեզ յիշատակ լինի,
Որք ասէք ինձի տէրն ողորմի,
Յաւուր մեծի գատաստանի:
'ի թվո ԸԶԳ Ատա

2. *Երգերը:* Չնայելով, որ Ղուլ Էգազի զավթարը կորուսւած է, բայց նրա երգերից մի քանիսը կտոր կտոր պահւած են այս ու այն ձեռագիր տետրակների մէջ, իսկ մէկը՝ «24րդ դարդ խմացող» տպագրւած է «Միօն» ամսագրի մէջ (1874, թիւ 10, էջ 225, Երուսաղէմ):

Էգազի անտիպ երգերից առաջմ մեր ձեռքի տակ ունենք, ընդամենը վեց հատ, որոնց բովանդակութիւնից կարելի է որոշ գաղափար կազմել աշուղի զգացումների և հայեացքների մասին: Այսպէս, նրա մի երգից երևում է, որ երգիչն շատ է վայելել աշխարհիս հրապոյրները և ընդհակառակը թերացել է իր կրօնական պարտականութիւնների մէջ: Եւ նա վերջին օրերում պատկերացնելով աչքի առաջն իր անցեալ կեանքը, զգում է, որ ինքը շատ մեղաւոր է, ուստի աղերսաւոր ու պաղատագին շեշտերով իր մեղքն

*) Գերեզմանատունը գտնւում է Նոր-Ջուղայի հարաւային կողմը, 1/3 ֆարսանգ հեռու, Սօֆի կոչւած ժէպոտ սարի ստորոտում:

է լալիս Աստծուն և թողութիւն է հայցում:

Վայ իմ յետին օրէն դատաստանին,
Մեղայ քեզ տէր Աստուած, մեղաւոր եմ ես,
Փռչման եմ ես իմ արած բռնէն,
Մեղայ քեզ տէր Աստուած, մեղաւոր եմ ես:

Անշափ ուտելով ու շատ քնելով,
Բամբաս առնելով, խեղճին զրկելով,
Մեղաց ծով եմ դարձել՝ ահանջ դնելով,
Մեղայ քեզ տէր Աստուած, մեղաւոր եմ ես:

Բացի կրօնական մօտիւից, էգադի բնարը հնչեցրել է նաև սիրոյ լարը, որից ուշադրութեան արժանի է «Սիրահարի երգը», որի մէջ աշուղը վառ գոյններով նկարագրում է իր սիրոյ աստիճանը: Այդ երգից երևում է, որ էգադն ունի իր պաշտամունքի առարկան, իր կեանքի իղէալը, որին սիրում է ջերմ սիրով: Եւ նա արեւելեան գունեղ սլաակերացումով գովում է ետրին և զրւատում նրա գեղեցկութիւնը:

Ի՞նչ պահուկ, ի՞նչ բերան ա, կեաքնի մարդարիտ դանայ,
Երեսդ լուսնի նման ա, բարդ ու բոլոր ա ստեղծել...
Հրեղէն աս, աշխարհումս չկայ քեզ նման,
Հոգեղէն աս, ո՛չ դին ունիս, ո՛չ իման:

Այսպէս, երգիչն աշխարհումս չի գտնում իր սիրածի նմանը, և նա այդպիսի մի չքնաղ ետրի սիրոյ հրդեհով բռնկած, ընկնում է երազներու ու յոյսերի մէջ և օր ու գիշեր ապրում և ապնջում նրա սիրովը: Բայց շուտով մարում են նրա անուրջներն ու որոնումները: Հուսով նրա ուրախութիւնը փախում է տիրութեան: Նա սարսափով զգում է, որ իր «լուսին» ետրը չի սիրում իրեն: Այդտեղից ահա առաջանում են հոգեկան տագնապներն ու գալարումները. մի անոտահման թախիժ սկսում է իջնել նրա սրտի և հոգու վրայ. այլևս խամբում են նրա բոլոր յոյսերն ու երազները և սկսում ասնջանքի դառն օրերը: Խորը վշտից նա դառն ու տրտում լալիս է, անխնայ է լաց լինում, որ նրա արտասուքներից գետեր են կաղմւում:

Յասկի լացի՝ արտասուքս գետ-գետ ա,
Յուշ ու միտքս, դին ու իմանս քեզ հետ ա:
Բայց վերջը երգիչն իմանում է, որ ետրն ամուսնութեան նպատակ չունի, նա նսկրած է Աստծոյ տաճարին, ուստի հաշտւելով իրերի պրութեան հետ, բացականշում է.

Նոր իմացայ, որ քո միտքն էլ աշխարհի չի,
Հալբաթ-հալբաթ ոտ մի կտրել ժամիցն:

Այնուհետև աշուղն իրեն զգում է մենմենակ. նրա զգայուն և քնքոյշ սիրալ մնում է շղթայած ու կաշկանդւած, մի զբոսթիւն, որ ազգում և խոր կնիք է դնում աշուղի զգայուն հոգու վրայ և այլևս նա ո՛չ մի բանից ուրախութիւն չի զգում. անվերջ մի ցաւ ճընշում է նրա սիրալ և նա դառն մորմորով ու թախծոտ շեշտերով պատկերացնում է իր հոգեկան վիշտը:

24-այ դարդ իմացող, ասող ու լսող
Գոյ նսալի, զրուց տայ, բանայ էս սիրտն.

Մին դամն ծերաման ա, աշխարհս մոռուման,
Մին դամն թաղայ նով ջվան ա էս սիրտն:

Եւ թէև անցնում են օրեր, բայց և այնպէս սիրոյ կրակը չի հանգչում աշուղի հոգու մէջ: Սիրոյ զօրութիւնից նրա սիրտն երբեմն տաքանում, բոց կրակի նման է վառւում, երբեմն էլ հովանում է և սառում:

Մին դամն տաքաման ա, մին դամն սառման,

Մին դամն բոց կրակի նման ա վառման,

Մին դամն յիտ խովաման ա, էս սիրտն:

Այսպէս սէրն անվերջ փոխում է աշուղի սիրալ և նա դառնագին չեղարով հարց է տալիս իրեն.

Ղուլ էգադս, ընչո՛ւր նման ա էս սիրտն:

Եզրափակներ մեր խօսքը Ղուլ էգադի մտքին: Նրա կեանքը և զրական-հասարակական գործունէութունը, ինչպէս ասացինք, թաղած է խոր մթութեան մէջ: Աւելին: Նա համարեայ մոռացած է. Իսկ թէ ո՞ր են գտնում նրա միւս երգերը, այդ մեղ յայտնի չէ: Թերևս մի օր, այդ երգերը, պահած ձեռագիր տաղարաններից երևան գան,

որոնցով գուցէ կարողանանք յայտնագործել աշուղի կիսներէ բնորոշ գծերը: Այժմ այսքանը պարզ է, որ նա աշուղական ձիրքով օժտուած մի երգիչ է եղել և հանգիսացել իր ժամանակաշրջանի և միջավայրի յայտնի աշուղներէ մէկը: Ասպարէզի վրայ յայտնը, ինչ է նա Պարսկաստանի հայ աշուղներին ամայութեան օրերում և իր սագով յատուկ և որոշ ուղղութիւն է տուել Պարսկահայ աշուղութեան, իսկ իր երգերով ցկեղբ դրել Պարսկահայ աշուղական գրականութեան:

Այսօր նա, իբրև հնագոյն աշուղ հանդիսանում է Պարսկահայ աշուղական դպրոցի ամենաառաջին ուսնիւիրն:

Մատենագրութիւն. Աշուղ Ղուկ Էգազի մատենագրութեան պատկերն է.

- 1) «Յուշիկը հայրենեաց հայոց» Արիւնի 1 էջ 124),
- 2) «Սիօն» (1874, թիւ 10, էջ 225, Երուսաղէմ),
- 3) «Զանգ» (1919 № 37 և 44, Թաւրիզ),
- 4) «Պարսկահայ աշուղներ» (1920, Նոր-Ջուղա, Բ. Պրակ), 5) «Վերածնունդ» (1930 № 9-28 Թէհրան, Հայկ Գարագաշի Խմբ.):

ՓԵՐԱՆԳՆԵՐ ԴՈՒԿ ԷԳԱԶԻ ԵՐԳԵՐԻՅ

1. ՄԵԿՂԱՅ

Վայ իմ յետին օրէն դատաստանին,
Մեղայ Բեզ Տէր Աստուած, մեղաւոր եմ ես.
Փոշման եմ ես իմ արած բանէն,
Մեղայ Բեզ Տէր Աստուած, մեղաւոր եմ ես:

Քերանս սաւորէլ ա վատ յուշունց տալով,
Մրաքս ծռուէլ ա ժամ չգնալով.
Մեղք ամբ գործէլ, դատէլ կաղէրով,
Մեղայ Բեզ Տէր Աստուած, մեղաւոր եմ ես:

Չունեմ զղջմունք, արտասունք ու լաց,
Չեմ տուէլ աղքատին և ոչ մի ճոթ խաց.
Մարմինս պայծառ ամ պահէլ, խեղճ հոգին զրկած,
Մեղայ Բեզ Տէր Աստուած, մեղաւոր եմ ես:

Մեղայ չեմ տուէլ, որ առնեմ թողութիւն,
Վայ ինձ, ես դժբ կտեսնեմ արքայութիւն.
Մեղաց բանն եմ դարձրէլ չարագործութիւն,
Մեղայ Բեզ Տէր Աստուած, մեղաւոր եմ ես:

Խոնարհ չեմ կացէլ Աստծու հրամանին,
Մշտապէս գնացէլ հետ մեղաց բանին.
Վայ ինձ, թէ ինչ ջուղար կ'տամ ես դատաստանին,
Մեղայ քեզ Տէր Աստուած, մեղաւոր եմ ես:

Անշալի ուտելով ու շատ քնելով,
Քամբաս առնելով, խեղճին զրկելով,
Մեղաց ծով եմ դարձէլ ալանչ գնելով,
Մեղայ քեզ Տէր Աստուած, մեղաւոր եմ ես:

Մեղքս չատացէլ ա բան զգետ ու ծով,
Մեղաց ծով ամ դարձէլ ոստով ու ճղկով,
Մեղուցեալ եմ ես ձեռքով ու ոտքով,
Մեղայ քեզ Տէր Աստուած, մեղաւոր եմ ես:

Ծումս կերէլ ամ, չեմ պահէլ պտան,
Ուրախացրէլ ամ սատանի դասն.
Ես արժան չեմ ճաշակել սուրբ մասն,
Մեղայ քեզ Տէր Աստուած, մեղաւոր եմ ես:

Գիրակի օրն պատուէր ա զրած,
Օրէնք ամ կոտրէլ, հարգիզ չեմ պահած,
Խեղճ Ղուկ Էգազ, դու քո մեղքն լաց,
Մեղայ քեզ Տէր Աստուած, մեղաւոր եմ ես: 1)

2. Հողից, ջրից

- 1) Հողից, ջրից, կրակ, քամուց, 2) Ի՞նչ պոնչուի ի՞նչ բերան ա,
Քեզի Տէրն դժբ ա ստեղծել. Գնաքնդ մարգարիթ դանայ.
Ազամա զարմի նման չեմ միթէ, Երեսդ լուսնի նման ա,
Քեզի նոր ա ստեղծել: Բաշդ ու բոլոր ա ստեղծել:

1) Մի ուրիշ ձեռագիր օրինակում կայ հետեւու տունը.
Ոտնովս մեղայ՝ չար ճանաղարհ գնացի,
Անզգամ մարդկան պէս անհաւատ շնացի,
Իմ ամենօրեայ մեղքս մին օր չլացի,
Մեղայ քեզ Տէր Աստուած, մեղաւոր եմ ես:

3) Եարար ով կենի քո տէրն,
Ո՛վ հինք առնի, տեսնի խէրն.
Թիկնամբ ջիգ թուխ ծամերն.
Ուրբ մուրբ ա ստեղծել:

4) Աշխարհքումս ինչ սիրուն կայ
Էնդօնք կիլնեն քեզ խաք ու փայ.
Դառնաս էնդոնց միջումն չահ.
Քեզ թագաւոր ա ստեղծել:

5) Ղուլ էգազս տեսաւ, սառէց,
Նազ ու դամղէտ հոգիս առէց,
Սէրդ ընկաւ՝ սիրտս վառէց,
Քեզ հրեղէն ա ստեղծել:

3. Կշտիս նստել աս

Կշտիս նստել աս, լալման,
Տալման աս դասաւորն, ինչ անեմ.
Ո՛չ խօսման աս, ո՛չ խօսացնում,
Ես քէ պէս խորն քնչ անեմ:

Դու կշտիս նստել աս լալման,
Ես քո յէշխիցն ամ խալման.
Խօսման ամ, ջուղաք չես տալման,
Դէմ բանում աս նուռն, քնչ անեմ:

Արի, այ բիմօրվաթ, արի,
Անկոճ մի դնել օտարի,
Ես ծարաւ, դու բանցը սարի,
Քէ նման աղբորն ինչ անեմ:

Ձիւացուցէլ ա քո սէրն,
Սրտիս տվէլ աս նետէրն.
Գնամ ընկանեմ գետերն,
Ձի տանում ջուրն, ինչ անեմ:

Ղուլ էգազս խօսեմ հանակօվ,
Ջուղաքս տալման քամակօվ.
Ես մատաղ քեզի՝ դանակօվ
Ձի կարում թուրն, ինչ անեմ:

4. Արի նշանաբան տամ

Արի, նշանաբան տամ, տեսնեմ մտնիդ ա,
Բաղչի միջի սազ ու սօհրաթ դամբրով.
Ինձի տեսիր՝ փախար, մտար ուղուսին,
Ականում իր կարմիր, կանաչ ջամբրով:

Հրեղէն աս, աշխարքումս չկայ քեզ նման,
Հոգեղէն աս ո՛չ դին ունես ո՛չ իման.
Ընդուր ամ ես էսքան գնաման, գոյման,
Սիրա չեմ կարում էգ քո լեզուի խամբրէն:

Բոսկի լացի՝ արտասուքս գետ-գետ ա,
Յուշ ու միտքս, դին ու իմաստ քեզ հետ ա.
Ղուլ էգազս էլ սար սարի չի,
Հաւալէն պէս էլ աշքս օտարի չի:

Նոր իմացայ, որ քո միտքն էլ աշխարհի չի,
Հալբաթ-հալբաթ ոտ մի կտրել ժամիցն:

5. Զաֆէտ քաշել ամ

Զաֆէտ քաշել ամ, թուրդ լսել ամ,
Յալդայ մեծացել աս, ուրիշ եայր ունես.
Ջանս դուս ա հկիլ՝ բոյդ տեսել ամ,
Չնորքդ չեմ խրար, ինչ խունար ունես:
Դու ջահէլ աս, հաէլ աս, հայեայ չունես ամանչես.
Աշխարքս ման գոս ինձէ էլ գտման չես,
Ցերեկն վաղայ կտաս, դիշերն տանն չես,
Մգամ դէրազ ինձ էլ գրֆտար ունես:

Քո սէրն կրակ ա իմ սրտումն վառ,
Դէ կէ, ինձ սպանիր, մին խեղ հոգիս առ,
Դու մինթա ճուղ իր, քե չինէլ ամ ծառ,
Պտուղդ կերէլ չեմ, ինչ նուրար ունես:

Քամիկ լացի արտասուներս ա գետ-գետ
Ղէրաղ քէյ էյ ում կսիրեմ էստի հետ.
Դու մին դաստայ ծաղիկ ես յամէն սհաթ մէկի հետ,
Մեղայ Աստուած, թէ աստիքար ունես:

Ղուլ էղաղիս գարդը շատ ա,
Ասում չի մուշտաղ ամ.
Ջրուց տամ, ինձ խեղ խօսում չի,
Քանի խրատում ամ, ինձ լսում չի.
Յալղայ ձեռ վեռի, էյ աստիքար չունես:

6. Ձկայ դարդ իմացող*)

Ձկայ¹⁾ դարդ իմացող, ասող ու լսող,
Դոյ նստի, զրուց տայ, բանայ էս սիրտն.
Մին դամն²⁾ ծնրաման ա, աշխարհս մոռաման,
Մին դամն թաղայ նոյլ ջլան ա, էս սիրտն:

Ազամորդուս սիրան ճնճիկ նման ա,
Մին դամն դաֆասումն ա, մին դամն թուման ա.
Մին դամն Յարեան ա, մին դամն Յաշտարխան,
Մին դամն հրէն Հնդստան ա, էս սիրտն:

Ազամորդուս միտքն շատ ա ուլոր մուլոր,
Մին դամն գոհար շնահ³⁾, մին դամն ճղնաւոր.
Մին դամն գանձ խաղիւնով ագնիւ թագաւոր,
Մին դամն աղքատ փէրիշան ա, էս սիրտն:

Մին դամն չար ա գործում, մին դամն բարի,
Մին դամն աղօթք անում վասն աշխարհի.
Մին դամն ումըր ա խնդում չուր հաղար⁴⁾ տարի,
Մին դամէն յետ փոշիման ա, էս սիրտն:

Մին դամն ծախման⁵⁾ ա, մին դամն առման,
Մին դամն տաքաման ա, մին դամն սառման.
Մին դամն բոց կրակի նման ա վառման,
Մին դամէն յետ խովաման ա, էս սիրտն:

Մին դամն իմանն կէս գիտն կը ծախի,
Մին դամն Աստուած միտ կրքերի, կը վախի.
Մին դամն Սմարանգ⁶⁾ ա, մին դամն Բիանի,⁷⁾
Մին դամն Հնդստան ա, էս սիրտն:

Մին դամն Ֆըրով խալիսի տալման ա աղար,
Մին դամն աշխարհ համայն չի բերում նաղար
Օրն մին ա, Ֆիքրն խէրուր⁸⁾ հաղար,
Ղուլ էղաղս, ընչո՞ւր նման ա, էս սիրտն:

*) Առաջին տեղամ յոյս է տեսել „Սիօն“-ի մէջ „Սիւր մարդոյ“ խորագրով (1874 էջ 225): „Սիօն“-ի ուշեր ձեռագրի էտկան տարբերութիւններն են. 1) 2ունեմ, 2) զամ, 3) զող համարի, 4) հարիւր, 5) ծախում:

6) Քսանջայ, Երբուվան, 7) Զամախի, 8) Փէքըն լափ հարիւր:

III

ԱՋՈՒՂ ՂՈՒՂ ԱՐՋՈՒՆԻ

Պարսկահայ աշուղների շարքում ուշադրութեան արժանի է Ղուլ Արզունին, որի ոչ կենսագրութիւնն է յայտնի, ոչ էլ ծննդեան և մահւան թուականները. միայն այս քանը ծանօթ է մեզ, որ նա ապրել և գործել է Ղուլ Էգաղի ժամանակաշրջանում, ժերմորդ դարում (իրը 1650-1750):

Ծերունիների տեսլով՝ նա մի անպաճոյճ աշուղ է եղել, բայց իր բանաստեղծական ձիրքով և իմաստութեամբ սիրելի է դարձել իրեն շրջապատողներին: Մանկութիւնից սովորել է աշուղութեան արւեստը և միաժամանակ երգեր ու բանաստեղծութիւններ է գրել Ղուլ Արզունի մականունով, որոնք հաճոյքով են կազմեցել իր ժամանակակիցներին:

Թէ ինչպէս է առաջացել նրա մէջ աշուղութեան սէրը և թէ ինչ պայմանների մէջ կազմակերպւել է նա իբրև աշուղ, այդ մասին ոչինչ չգիտենք:

1921 թիւն Վիեննայի Միլիթարեան միաբանութեան մատենադարանի գրքերն աչքէ անցկացնելիս՝ երուսդէմում հրատարակած «Սիօն» ամսագրի (1874 թիւ 10, էջ 225) մէջ գտանք համառօտ մի յօդած Ղուլ Էգաղի և Ղուլ Արզունու վերաբերեալ, որի մէջ սակայն, տարբարատար, կենսագրական ոչ մի տեղեկութիւն չ'գտանք. այնտեղ յօդածագիրը պարզապէս զբաղւում է նրանց անունների ստուգաբանութեամբ: Աւելորդ չինք համարում տալ այստեղ այդ յօդածի էական մասը.~

« Երգիչներն Զուղայեցի են, և մեր միւս աղգային երգչաց շատերուն նման սոցա անունն ևս բուն երգչական անուն է Ղուլ Էկաղ և Ղուլ-Արզունի: Ղուլ՝ ծառայ կընշանակէ, Էկաղ անհասկանալի է, իսկ Արզունի, որ աղգ բռնէն է, կընշանակէ՝ փափաք, խնդրածք, սէր. հետեւապէս Ղուլ-Արզունի՝ կընշանակէ ծառայ սիրոյ, ծառայ խնդրուածոց: Ահա երգիչներ, որ ծառայ համարած են իրենց անձն. ծառայ ժողովրդի առջև երգելով, ծառայ սէր և վիշտ նւագելով, ծառայ խրատներ և յորդորներ տալով իրենց բնարւեստ քնարով:»

Իսկ Ալիշանը «Յուշիկը հայրենեաց հայոց» մէջ [էջ 124] գրում է այսպէս.

« Բուն Զուղայեցոց մէջ կու յիշին Էգաղ» Արզունի, Բաղէր օղլի, Ղուլ Սարգիս Զրիշկանցի, Ամիր օղլի, Վանվան, Ղուլ Յովհաննէս, Պետրոս Զուղեցի, և այլն»:

Այս յիշատակարաններից երևում է, որ Ղուլ Արզունին ծնւել է Նոր-Զուղայում, ուր, անշուշտ, ստացել է իր սկզբնական կրթութիւնը. հաւանականաբար ուսել է Նոր-Զուղայի Ս. Ամենափրկչեան վանքում կամ ժամանակի յայտնի գրագէտներից մէկի մօտ: Իսկ նրա մի քանի երգերը ցոյց են տալիս, որ նա մի որոշ ժամանակ ապրել է հայրենի օջախից հեռու, պանդխտութեան մէջ, եղել է զլխաւորապէս Չալկաթայում և Բանգալայում: Թէ ինչքան ժամանակ է պանդխտել և ինչ գործունէութիւն է ցոյց տւել, տեղեկութիւններ պակասում են: Ցայմանի չէ մեզ նոյնպէս թէ մի սառը հողի տակ հանգչում են այսօր նրա աճիւնը:

Երգերը: Զատ չէ Արզունու բանաստեղծութիւնների թիւը. նրա քնարից մեր ձեռքը հասել են ընդամենն ութը քերթած, որոնց պատկերը հետեւեալն է.

«Մեղայ տէր», լոյս է տեսել 1845 թիւն, Կալկաթայում, յայտնի գրականագէտ-խմբագիր Մեորոպ Թաղիադեանի «Ազգասէր»-ի (թիւ 19, էջ 152) մէջ:

2) «Ղարիպ տեղ նաւաղ ամ », տպագրւել է մի քանի անգամ առաջին անգամ լոյս է տեսել 1846 թիւն, Թաղիադեանի «Ազգասէր»-ի (թիւ 21, էջ 7) մէջ, ապա հրատարակւել է 1875 թ. Երուսդէմի «Սիօն» ամսագրի (թիւ 1, էջ 18) մէջ, յետոյ տպագրւել է 1911 թ. Իզմիրում, Տրդատ Եղիսի. Պալեանի «Հայ Աշուղներ»-ի [Ա. հատոր, էջ 263] մէջ, իսկ 1921 թիւն լոյս տեսաւ Նիւ-Եօրքի «Գոչնակ Հայաստանի» մէջ:

3 «Երաւտ» անտիպ է:
4 «Մեր ասկն», լոյս է տեսել Նիւ-Եօրքի «Մասսաչուզ» հանդէսում:

5) «Գրիչ», լոյս է տեսել 1874 թիւն, «Սիօն»-ի (թիւ 10, էջ 226) մէջ, ապա հրատարակւել է 1911 թիւն, Տր. Եղ. Պալեանի «Հայ աշուղներ»-ի [Ա. հատոր, էջ 264] մէջ: Յիշեալ հրատարա-

կութիւններն մէջում և 6-րդ տները պակասում են:

✓ 6) «Սուտ քարեկամ», անտիպ է:

✓ 7) «Թաղ ի վերայ Կալկաթոյ», անտիպ է:

8) «Շրգ Բանգալայի», անտիպ է:

Այս երգերով Արզունին հանդիսանում է իբրև Էգազի գպրոցի աշուղ, նրան հետևող և աշակերտող:

Իրենց բովանդակութեամբ կրօնա-խրատական են այդ երգերը, որոնց մէջ երգիչն արատաւացին ողբում է իր մեղքերը, ցոյց է տալիս պանդխտութեան ծանր և թշուառ կողմերը և նկատում իր ժամանակի հայ կեանքի արտաքին պակասները:

Դրանցից ուշագրաւ է «Մեղայ Տէր» խորագրով քերթածը, որի մէջ երևում է անկեղծ և խորը հրօնական զգացմունք: Երգիչն իր աչքերն առաջն է պատկերացնում անցեալի կեանքն և զգում է իրեն մեղքերի ծովի մէջ, ապա ահաւոր «զատաստանը» միտքերիով՝ արտառաւելից և ջերմ հայցածքներով դիմում է Աստծուն և թողութիւն է հայցում իր այն մեղքերի համար, որ գործել է «համայն մարմնով»:

Աչօքս մեղայ՝ ինչ որ տեսի ցանկացայ:

Աշխարս տւին ինձ՝ դեռ չըկուշտացայ:

Իմ անօրէն մեղքն՝ մին օր չըլացայ,

Մեղա Տէր, փռչման ամ ես իմ մեղացէն:

Արժէքաւոր մի կտոր է նաև Արզունու «Ղարիպ տեղ նաւ չաղ ամ» քերթածը, որն աչքի է ընկնում իր պարզ շարադրութեամբ և անկեղծ շեշտովը:

Ղարիբի ողբերգական կեանքը շատ հին ժամանակներից սկսած երգել է հայ զբաղանդութեան մէջ: Իսկ մեր ժողովրդական աշուղական գրականութեան մէջ բազմաթիւ էջնր կան նուիրած պանդխտութեան, որոնց մէջ կենդանի գոյներով գծւած է զարիպի սրտաճմլիկ և յուզիչ պատկերը. «Կռունկ ուստի կուգասը» այդ պիտի սրտառու խորքներից մէկն է:

Արզունին էլ կրել է պանդխտութեան գառնութիւնները՝ ճաշակել է զարիպի լեզի հացը և ստեղծագործութեան նիւթ գործել իր զարիպ կեանքը:

Նա ծանր կերպով հիւանդանում է զարիպ երկրում և զգում է, որ պիտի մեռնի, ուստի ծնրադիր դիմում է Աստծուն, խոստովանում իր ծով մեղքերը և թողութիւն է աղերսում:

Ղարիպ տեղ նաւաղ ամ՝ հալս փէրիշան,

Քանի որ կենդան ամ՝ մեղայ Աստծոյ:

Սուրբ եկեղեցի, քահանայ չկայ,

Տէր քեզ խոստովանեմ՝ մեղայ Աստծոյ:

Թէ Արզունին իր կեանքի մի մասն անցկացրել է օտարութեան մէջ, այդ երևում է նաև նրա երկու այլ ոտանաւորից: Այսպէս՝ նա երգել է Կալկաթայում: «Թաղ ի վերայ Կալկաթոյ» խորագրով քերթւածն արդէն շեշտում է այդ հանգամանքը: Նա երգել է նաև Բանգալայում և մի օրոշ ժամանակ ապրել է այնտեղ:

Բանգալայի և նրա ժողովրդի մասին հիւսած երգը վկայում է մեր ասածը: Ճիշդ է, որ յիշեալ ոտանաւորները գեղարուստական արժէք չունեն, բայց հետաքրքրական են և կարևոր ազգագրական տեսակետից:

Ուշագրութեան արժանի է նաև Արզունու «մեր տակն յիմարացել ան» վերնագրով երգը, 50 տուն, որի մէջ երգիչը մերկացնում է և մտաւորում ժամանակակից հայ կեանքի թերութիւններն ու պակասութիւնները: Ահա մի քանի կտոր.

Մեր տակն յիմարացել ան,

Չուտով փշանալ ան ուղում:

Ուրախութիւն, սէր թողել ան,

Յիրուր դուրս լալ ան ուղում:

Քոխցր լեզվով յիրուր խարում,

Ջնջով մինդ մինու կապում:

Յիրուր գլխի կրակ թափում,

Երգել, սէվանալ ան ուղում:

Ժամանակաշրջանը: Այժմ մի հարց է ծագում, ինչպիսի ժամանակաշրջանի մէջ է ապրել Ղուկ Արզունին: Անուղի կեանքի հետ պատմական յոյսով ծանօթանալու համար կարժէ ուսումնասիրել այդ պատմաշրջանը:

*) Անտիպները գտնւում են մեր ձեռագրի մէջ և առաջին անգամ են տպւած:

1650-1734 թի ժամանակաշրջանն է դա: Այդ դարը, ինչպէս առաջինը, Նոր-Ջուղայի ամենափայլուն շրջանն է կազմում: Այդ շրջանին է, որ Նոր-Ջուղայում սկիզբ է դրում գրական, գաղութական և տղարանական եռանդուն գործունէութեան: Նոյն շրջանին էլ ծագում են Նոր-Ջուղայի վաճառականութիւնն ու արհեստները: Ջուղայեցի հարուստ վաճառականներն արհամարհելով աշխարհագրական տարածութիւնները, շրջում են աշխարհից աշխարհ: Առևտրական գործերը տանում են նրանց հնդկաստան, Արաբստան, Իտալիա, Հոլլանդիա, Ֆրանսիա, Ռուսաստան և այլ տեղեր: Նրանք պարապում են մարգարտի, մետաքսի, գահարեղէնի և աղնիւ ցփսի առևտուրով և կարճ ժամանակի մէջ ահագին հարստութիւն են դիզում, ստեղծում իրենց համար նախանձելի, բարեկեցիկ դուրսութիւն և մեծ անուն ու հեղինակութիւն ձեռք բերում: Նոյնիսկ նրանք մի թանկագին զահ են նւիրում ռուսաց ցարին, իսկ Նոր-Ջուղայում կառուցել են տալիս փառաւոր ապարանքներ, դարգարած արեւելեան ճոխութեամբ, գեղեցիկ ծագականկարներով և գեղարեստական պատկերներով: Այդ ապարանքներում հիւրասիրում են Պարսից ձահերը, նահանգապետներն ու խաները:

Այսպէս՝ Նոր-Ջուղան, շնորհիւ ճարպիկ հայ վաճառականների, դառնում է հարուստ և փարթամ մի քաղաք: Սակայն այդ դուրսութիւնը երկար չի տևում: Մի քանի դժբախտ հանգամանքներ քայքայում են հայ վաճառականների անտեսական վիճակը և Ջուղան մասնւում է ծալրայեղ թշուառութեան: Ահա այդ անցքերի պատկերը:

1650 թիւն եղիտները մտնում են Նոր-Ջուղա և հիմնում մի վանք և դպրոց: Դրանք դաւանափոխական պրօպագանդայի բարոյիչներն էին: Նրանց պարագլուխը՝ Յակոբ Վիլլոտ լուսաւորչական հայերին կաթոլիկ դարձնելու համար ամէն հնարք գործադրում է: Նոր-Ջուղայի ժամանակակից Ստեփանոս եպիսկոպոսը և Ամենափրկչեան վանքի միաբաններից Յովհաննէս Մրդուղ և Ալեքսանդր վարդապետները զինւում են լատին կրօնաւորների դէմ: Չէհրիմանեան հարուստ հայ կաթոլիկ ընտանիքը ամէն կերպ աջակցում է Վիլլոտին, իսկ հարուստ լուսաւորչական հայերն անցնում

են առաջնորդի կողմը: Եւ ահա սկսում են ներքին կատաղի անմիա երկպառակութիւններն ու փոթորիկները: Հակառակդ կողմերը մատնում են միմեանց, միմեանց ամբաստանում և միմեանց տապալելու համար ահագին կաշառքներ են տալիս կառավարութեան: Թշնամութիւններն ու ատելութիւններն այն ատիճանի են հասնում, որ Ստեփանոս առաջնորդը հոգեորականներով և սեպրած մոմերով դուրս է գալիս Նոր-Ջուղայի հրապարակը և ժողովրդի առաջ նդովում Չէհրիմանեաններին. . . Կրօնական այս անմիա երկպառակութիւնները քար ու քանդ են անում գաղութական ժողովրդի բարեկեցութիւնը:

Բայց այս խռովութիւնները Նոր-Ջուղայի հայերի տապալանքների սկիզբն էին: Նրա առաջ աւելի սև օրեր են բացւում, երբ 1694 թիւն, Չահ Սիւլեյմանի մահից յետոյ, Իրանի զահի վրայ նստում է նրա որդին՝ Չահ Սուլթան-Հօսէյնը: Դա կրօնամոլ, մեղկ ու թոյլ մի թագաւոր էր, որին շրջապատել էին ֆանատիկոս և կաշառակեր կրօնաւորներ: Ողորմելի և ապիկար Չահը գործում է նրանց ծրագրով: Նա ոչ միայն ծանր հարկեր է դնում իր հպատակ ժողովրդի վրայ, այլ և աշխատում է նրան կրօնափոխ անել: Այդ միտքը նրա մէջ յղացնում են եղութաները: Եւ ահա բացւում է բարոյական այլասերման մի նոր շրջան և այդ օրւանից էլ սկսւում է Ջուղայի անկումը: Չահի սարսափից՝ կրակապաշտ պարսիկների [զեաբւները] մի մասը, որոնք բնակւում էին Նոր-Ջուղայի հարաւային թաղում [այժմ կոչւում է Հօսէյնարաղ], ընդունում են մահմեդականութիւնը: Այնուհետ և Չահն առաջարկում է հայերին կրօնափոխ լինել: Պարսից պատմութեան մէջ մի անգամ ևս կրկնւում է Յաղկիւրաի քաղաքականութիւնը, բայց այս անգամ այն տարբերութեամբ, որ հայերից չատերն առ երես չեն ուրանում, այլ ընդգրկում են պարսից կրօնը: Նրանք որժանանում են մեծամեծ պատիւների և բարձր պատիւների ու ազդեցիկ դիրք ձեռք բերում, Ստեղծւում են մահմեդականացած բրիտանիայի տիպերը, որոնք կեանքում առաջ են գնում խարդախութեամբ, վաշխառութեամբ, կաշառակերութեամբ և որ յանգին է իրենց համազգա-

կիցներէ զլին զառնում են կատարեալ պատուհաս Նրանք, մոլ-
լաների թելադրութեամբ, ապօրինի ժառանգութիւն են պահան-
ջում իրենց հարուստ ազգականներէց և այդ նախատակով զիմում
են ամէն տեսակ ստոր միջոցների, օրինակ, զըստարտում են, թէ
Իսլամի կրօնը հայհոյեց: Արեւելքում հակառակօրդին դժբախտա-
ցնելու համար մի սոսկալի դէնք է դա: Եւ ահա սկսում են սան-
ձարձակ բռնութիւններն ու հարստահարութիւնները: Կատաղած
մոլաներն ու ամբողջ թափում են խեղճ ամբաստանեալները վրայ
և առանց քննութեան ենթարկելու՝ չլթայում են, գանակոծում ու
զրաւում նրանց ամբողջ հարստութիւնը, շատ անգամ էլ ծխով շն-
չասպառ անում: Սակայն այդ չէ բոլորը: Նոր օրէնքի համաձայն
մահմետականացած հայը ժառանգում է իր մեռած քրիստոնեա-
ազգականի բոլոր ստացւածքը: Ահա այդպիսի ապօրինի կեղեքում-
ներով Նոր-Ջուղայի մեծահարուստ հայերը վերջին աղբատութեան
են մատնւում: Նրանցից շատերը հարստահարութիւններից սարսա-
փահար եղած՝ թողնում են իրենց օջախները և փախչում են օտա-
հորիզոններ, գլխաւորապէս դէպի Հնդկաստան:

Այս սոսկալի հանգամանքների մէջ Նոր-Ջուղայիցիները գրե-
լին պայթում է մի նոր փոթորիկ: Դա Մահմուդ Խանի արշաւան-
քն է: 1721 թիւն նա անարգիլ արշաւում է Սպահանի վրայ, առ-
պալում Ջահ Տօսէյին և տիրում է Պարսից գահին: Նոր-Ջուղա-
նապաշտպան է մնում այդ արշաւանքի առաջ: Արեւմտեան բռնա-
կալը Նոր-Ջուղայիցիներից պահանջում է, իրեն արեան փրկանք
70 հազար թուման փող և 40 գեղեցիկ աղջիկներ: Մահմուդի գրե-
ւորները յիշեալ գումարն ստանալու համար, օտված գայլերի նման
ընկնում են հայերի անիւրը կողոպտում, յափշտակում և անասնի
բարբարոսութիւններ են դրժում:

Նայն ժամանակաշրջանում մի զարհուրելի զրութիւն ստե-
ծւում է նաև Սպահան նահանգի Փէրիա գաւառի գիւղացիութեան
համար: Փրիզօն Խանը սրի է քաշում չորս գիւղերի-Մարդիգիւրադի
Խօյգանի, Տաշքաշանի և Հաղանի-բնակիչներին, այն պատճառա-
բանութեամբ, որ Աւղանների կատաղած բոլոր արեւմտահարութիւն

ների միակ պատճառը հայերն են և թէ նրանց Պարսկաստան բե-
բել են Նոր-Ջուղայիցիները:

Ահա այսպիսի ալէտալի և սե ժամանակաշրջանում է ապրել
Ղուլ Արզունին, բայց մեր ձեռքում գտնւած երգերի մէջ չկան այդ
յուզիչ անցքերը նկարագրող երգեր: Ուրեմն նա չի երգել իր ժա-
մանակաշրջանի աղէտները: Թերեւս նրա կորսուած երգերի մէջ են
գտնւում այդ տաղերը: Այդ հարցը կը պարզեն ժամանակը և բանա-
սիրական պրպտումները:

Հեղուն եւ ոճը: Արզունու լեզուն բաւական լաքուր է:
Գրւած է Նոր-Ջուղայի ժողովրդական լեզուով, այնպէս որ Նոր-Ջու-
ղայի բարբառն ուսումնասիրելու համար արժէքաւոր մի ատաղձ
է այդ լեզուն: Նրա ոճը իր ժամանակի միւս աշուղների պէս պարզ
է և սահուն: Ափսոս միայն, որ նա իր երգերի մէջ խառնել է իր
ժամանակին յատուկ և հասկանալի պարսկերէն բառեր, որոնք այ-
սօր զժաւրահասկանալի են դարձնում քերթածները: Սակայն
զբանով հանդերձ՝ նրա երգերը կարդացւում են առանձին հաճոյքով:

Պատառիկներ Ղուլ Արզունու երգերից

1. Մեղայ տէր

Ի սուրբ աւագանէն՝ չուր այսօր վաճ ինձ,
Մեղայ Տէր, փոշման ամ ես իմ մեղացէն,
Եօթն մահացու մեղք բոլորն գոյ ինձ,
Մեղայ Տէր, փոշման ամ ես իմ մեղացէն:

Գլխովս մեղայ՝ հպարտ ամ կացել,
Դուռն եկեղեցւոյն՝ թողել, անց կացել,
Գնացել չեմ խոտտովանել, զղջացել,
Մեղայ տէր, փոշման ամ ես իմ մեղացէն:

Աչօքս մեղայ՝ ինչ որ տեսի ցանկացայ,
Աշխարհս տվին ինձ՝ դեռ չրկուշտացայ,
Իմ անօրէն մեղքն՝ մին օր չըլտացայ,
Մեղայ Տէր, փոշման ամ ես իմ մեղացէն:

Ականջովս մեղայ՝ չինէլ չարի բուն,

Ականջ ամ ես դրէլ՝ օր չուր երեկոյն:

Պայծառ հոգիս մթնէլ՝ դարձել սեպուղի,

Մեղայ Տէր, փռչման ամ ես իմ մեղացէն:

Քնթովս մեղայ՝ քաշել անոյշ հոտ,

Յորտեղ որ տեսէլ ամ նաչաղ ու բորոտ,

Խիալ ամ տարէլ, չեմ գնացէլ մօտ,

Մեղայ Տէր, փռչման ամ ես իմ մեղացէն:

Բերանովս մեղայ՝ քուֆր, յուշունց տալով,

Սուտ բամբաս ասելով, գուրս պտուտ գալով:

Չարաթ չուր Չիրակի անժամ կենալով,

Մեղայ Տէր, փռչման ամ ես իմ մեղացէն:

2ար սրտովս մեղայ՝ շատ սիրտ ամ խոցել,

Սուտն աղորդ ամ չինէլ՝ աշխարհս լցել:

Տասն պատգամք թողէլ, ինձ ամ կորուսել,

Մեղայ Տէր, փռչման ամ ես իմ մեղացէն:

2ար մտքովս մեղայ՝ գնացել մոլոր,

Սէվ թօռն ամ չինէլ՝ մէջն ընկել ուր:

Իմ մեղքն բռնած ա աշխարհս բոլոր,

Մեղայ Տէր, փռչման ամ ես իմ մեղացէն:

Սրտովս մեղայ՝ հեռ, նախանձ ամ պահել,

Յաւուր դատաստանիցն ես չեմ վախեցել:

Քէնն օխց ամ չինէլ՝ չինքէս կախել,

Մեղայ տէր, փռչման ամ ես իմ մեղացէն:

2եռօքս մեղայ՝ զրկել, քաշել ամ բերել,

Մարմինս կրակ ամ չինէլ, խեղճ հոգիս երէլ:

Պաք ու ծոմ չեմ պախել, շան նման կերէլ:

Մեղայ տէր, փռչման ամ ես իմ մեղացէն:

Ոտօքս մեղայ՝ չար ճանապարհ գնացի,

Անդամ ման եկի, անյաղ չնացի:

Վա՛յ ինձ առանց բարի գործոց մնացի,

Մեղայ Տէր, փռչման ամ ես իմ մեղացէն:

Համայն մարմնովս՝ մեղքում կորէլ ամ,

Աշխարհիս չար բանէրն ողջ սովորէլ ամ:

Քրիստոնէի կարգից ես մոլորվէլ ամ,

Մեղայ Տէր, փռչման ամ ես իմ մեղացէն:

Հոգիս թողի, փռչ մարմնոյս տուի ամակ,

Իմ չար գործն շատ է, քան ծով ու ցամաք:

Ո՞վ սուրբ Աստուծածին քեզ ունիմ քօմաք,

Մեղայ Տէր, փռչման ամ ես իմ մեղացէն:

Հայր, Որդի, Հոգի սուրբ, մի օրինակ ես,

Ճշմարիտ կարող ես՝ բանաս ու փակեա:

Ամենայն մեղօք՝ կապեալս արձակեա:

Մեղայ Տէր, փռչման ամ ես իմ մեղացէն:

Դատաստանն միտ բերի՝ նստայ ու լացի,

Մեղաւոր Արդունիս խոստովանքս ասացի:

Ինչ որ ունի թողի ու մերկ գնացի,

Մեղայ Տէր, փռչման ամ ես իմ մեղացէն:

2. Ղարիբ տեղ նաչաղ ամ

Ղարիբ տեղ նաչաղ ամ,¹ հալս փէրիշան,

Քանի սր կենդան ամ մեղայ Աստուծոյ:

Սուրբ եկեղեցի²՝ քահանայ չըկայ,³

Տէր, Քեզ խոստովանիմ, մեղայ Աստուծոյ:

Մեղայ քո ամենայն՝ սուրբ պատուիրանաց,

Շատ մեղք ամ գործել՝ ընդդէմ օրինաց,

Հայր երկնաւոր Աստուծո՛ւ՝ ճար մեղաւորաց,

Անդեղջ չմեռանիմ, մեղայ Աստուծոյ:

Տէր, իմ ե Աստուծո՛ւ՝ փառք քեզ գոհութիւն,

Տնւր ինձ ղըջում, բարի գործք ե⁴՝ արքայութիւն:

Իմ անօրէն մեղացս⁵՝ չնորհեմ թողութիւն,

Մեղացես փռչման ամ, մեղայ Աստուծոյ:

1) Տեղատ էպ, Պալիանի Եջոյ աշուղներու-ի և միւր ձեռագրերի տալ բերու-
թիւններն են՝ 1) եմ, 2) համ, 3) չըկան 4) չըկայ, 5) մեղաց:

Մի թողուր դիս տէր՝ ձեռաց Աջի քոյ,
Վասն սրբոյ անարատի խաչի քոյ.
Հայր մեղայ յերկինս և առաջի քոյ,
Թողութիւն գտանեմ, մեղայ Աստուծոյ:
Գոչեմ մեղայ, տէր իմ Սասունած ողորմած,
Բարեբար, բազում ողորմ¹⁾ և զթաժ.
Մեղաւոր Արդունուս՝ անւր հոգեւոր հաց,
Հետս պաշար տանեմ, մեղայ Աստուծոյ:

3. Խորատ

Խորատ մի քեզ տամ սիրելի հղբայր,
Դորն որ գնամ՝ խելքդ պատիր դու.
Նամաւորի հետ չ'նստես մէջլիս և սօհբաթ,
Հախիրն մին օր բէպնամ կառի, վախիր դու:

Վատ մարդն քեզ հետ մի գցել ինքս,
Որ նա չի ճանաչում օրէնք և հաւատ.
Էնտեղ նստիր, որ ասն քեզ խրատ,
Ոսկէ գրեհ շինիր, անկճէտ կախիր դու:

Քանց քեզ մեծին խոնարհ կացիր,
Ամանչիր, խիօք մարդի ծառայիր.
Ոտն պաշիր, խօսկն ա ջուահիր,
Որտեղ անոռ լինի, տեղն ծախիր դու:

Տղամարդ կացիր ըղբար ու շարթի,
Դոր փուշն բիգարար կայ միջ ծառի վարդի.
Ինչ որ կասես, թէ չես խարցանել մարդի,
Գլաւատես, կփռչմանես հախիրն դու:

Ղուլ Արդունուս թէ կանես դաբուլ,
Մեծ ու պատիկ քեզ կասին մաղուլ.
Որտեղ տեսնես բազնաֆաս, չղուլ,
Հալբաթ, հալբաթ դուստի չառես դու:

1) Իս:

4. Մեր ասկն

Մեր ասկն յիմարացել ան,
Չուսով փչանալ ան ուզում.
Ուրախութիւն, տէր թողել ան,
Յիրուր գլուխ լալ ան ուզում:

Ջրէրանին լի օրումն,
Խոր փոքողն էլ խորումն.
Սովդագարն էս օրումն,
Բէգութեան աղբալ ան ուզում:

Բէգնամ էլէլ հնդստան,
Յամէն փուչ բան շինում գա-
տաստան.
Ընկաման ան զիվան, դատաստա
Գ ուրիվ, դալմաղալ ան ուզում:

Էլիվ ա, որ թագաւոր, խան չեն,
Օտար ասկից ամանչման չեն.
Մինղմինու խոնարման չեն,
Փէրիշան մնալ ան ուզում:

Ճշմարիտ բանին չեն դաբուլ,
Ինչ առում ան նամաղուլ.
Յո ըտեղ տեսման բազնաֆաս
չըղուլ,

Խտուրն միանալ ան ուզում:

Ընդունում չեն սովդագարի,
Որ ճշմարիտ խօսի բարի.
Ընկամ ան ձեռն ասկ օտարի,
Փող խաղալ ան ուզում:

Յիմացման չի էտոնց մանին,
Յետեվում ան չար բանին.
Գորցուցել ան խելքէրանին,
Նահախ յիմարանալ ան ուզում:

Մեծ ու պատիկ էլ ու ֆանդում,
Գովել է մին մաղի բանդում.
Նահախ յիրուր տուն ան քանդում,
Դառն ալքատանալ ան ուզում:

Ողջ բացել ան կուլի բազար,
Դունէ դուռ շինում մանդար.
Խէրուրն թարգմանում դգար,
Հոգի ուրանալ ան ուզում:

Համէքն նստել ան մին պուճախում
Սուա-մուա գիր ան շինում.
Պախում կուլին մինղմին ու ծա-
խում,
Համիշայ ջնջալ ան ուզում:

Յեփ դատաստան ան գնաման,
Յիրուր արւ ու չարման բաման.
Սողոմայ քաղաքի նման,
մին էլ յետ միանալ ան ուզում:

Գոռումն յիրուր պրպտում,
Աւետարան ան խորտում.
Ճշմարտութիւնն ստըտում,
Սատանաց խաղալ ան ուզում:

Գոմչի նման ունին կողն,
Յիրուր գլխի տալման խողն.
Ուրենց դառն դատած փողն,
Օտար ասկի տալ ան ուզում:

Ափսոս չէք գոլման ձեր փողին,
Չուր յեփ վազ տէր գուռ գրողին.
Ճշմարիտ մէկն խօսողին,
Բերան կապած լալ ան ուզում:

Ձու՛մ ճանաչում չէք էգ դուռն,
Որ ջրկեն ձեր մեկն, ծուռն.
Դանակն խառնէ ոսկուռն,
Դեռ նոր յիմանալ ան ուզում:

Ով չարք ունի՝ ասում ան ախմախա,
Չառն լեզվէրանին կախ ա.
Բռնում մինդմինու ետխայ,
Դռնէ դուռ ման գոլ ան ուզում

Քոխցր լեզվով յիրուր խաբում,
Ձեջով մինդմինու կապում.
Յիրուր գլխի կրակ թափում,
Երվել, սէվանալ ան ուզում:

Ման ան գոլման ամեն տեղ,
Ուրէնց նշանց ան տալման անմեղ.
Յորտեղ մտման ան քաղաք ու գեղ,
Քանդելն ալալ ան ուզում:

Միթէ ուրէնք յիմաման չեն,
Մինդմին լէվ կուճանաչեն.
Ուրէնց չարմին ափսոսման չեն,
Խալխի մօտ բանալ ան ուզում:

Մին կուպատահէր դգար տարէն,
Հալ տեսման ամ խինգ տարէն.
Աչկարայ սանադ դժտարէն,
Հալայ յետ դառնալ ան ուզում:

Խալալ-խարամն յիմանան չեն,
Ճշմարտութիւնն դո՛ր ճանաչեն.
Վերջումն ամանչման չեն,
Ան քաշել, տկալ ան ուզում:

Յուսաման ան այլ ասկ օտարի,
Մինդ մինու տալման քարի.
Օվ ճշմարիտ խօսէց բարի,
Վերէն չարանալ ան ուզում:

Քննում ան ծուռ ու գերան,
Մինդմինու խում-խում կերան,
Չուր ընկան այլ ասկի բերան,
Դառ էլ չիմանալ ան ուզում

Մինդմին գձում կրակ.
Ախջօրաց տալման ոտաց տակ,
Ծիծաղել, լեռնալ ան ուզում:
Յերեսախան քոխցր, խամկ,
Մեծ բարեկամ դառնան անմեղ.
Չուր վերջումն գձն մին նեղ տեղ,
Նոսալ սուտ հոգալ ան ուզում:

Մարթ խաբում, քոխցր բերում,
Չուր տասն մատ մօմ չինում.
Վերջումն ամակ փուշ տն առում,
Դառ մեաթ բառնալ ան ուզում:

Ձին վազման ա բոշին գողին,
Անդգամ ուտող, խմողին.
Ասկի լէվութին առողին,
Ամակն ուրախանալ ան ուզում:

Աչկէրանիտ գրիտա բացէք,
Ձեր դօտ ու դիշնամ յիմացէք.
Հորտեղ չար կայ՝ հերկար կացէք,
Ջրուց գողանալ ան ուզում:

Բաղնամբ վաղման յամէն բանում,
Գոտրում էլ ուր ասկի անում.
Երկու կողմէ որում ցանում,
Գուրվ ձգանալ ան ուզում:

Մարթ կայ հէնց ա սառած կա-
րիճ,
Տակախան ունի մուռտար կիճ.
Բերանն աչխար սղանիճ,
Լեզվիցն արուն կթալ ան ուզում:

Մահ ան գոլման սուտ-սուտ դալի,
Դրէր խանում անիրալի.
Որդում ուտում նման փլալի,
Գանուխ խօշանալ ան ուզում:

Օխցի չար ճերմակ կաթնում,
Ուրէնց արվեստն յադնումն.
Դոխտիկ ախբօրաց մատնումն,
Բիւրբար հաֆալ ան ուզում:

Տակախան թուր, դանակ սրում,
Տառն քօքէն կտրում, բորում.
Յերեսախան սուտ-սուտ ջրում,
Յետ դվարթանալ ան ուզում:

Այլ ասկն էնդուր դորաման,
Որ յիրուր աբուռ կին բաման.
Մեղնէ թէ մինն վէր ա ընկաման,
Ողջ ուրախանալ ան ուզում:

Ինչ ասկ բերինք մեզ օրինակ,
Էնդուր ան մնացել անտէր,
Որ մինդմինու հետ չունեն սէր.
Թէ մինն դառման ա փողտալէր,
Տրամել, սգալ ան ուզում:

Բարակէլ ան, դօր մին մազան,
Յիրուր տուն քանդէլն վազան.
Հէնց ան դառցել գուր ու գազան,
Մինդմին որսալ ան ուզում:

Ընկերաման ան խետ գողին,
Բանբասում ան ուրէնց ծնողին,
Դատճառ դնում կարդացողին,
Տրտում կոկծալ ան ուզում:

Յամենքն մնի թեկով թռչում,
Չուր ան կապում խեմքէր դո-
ջում.

Դոխտիկ խալխի տուն ան չրջում,
Աչկարայ զղջալ ան ուզում:
Բանի մին կան կորած դաշտի.
Սստուած մեզ խեղ էլ դոր խաշտի.
Այլ ասկ՝ քուրթի, կռապաշտի,
Բանի ալաաալ ան ուզում:

Չարի սրտումն յանց ա կալման,
Սղօթք առում սուտ սուտ լալման.
Ուխտն փլանած կալ ան տալ-
ման,

Այլոց աղալ ան ուզում:
Համէքն բռնէլ մին մահանայ,
Էլ ինչ օրէնք, ինչ քահանայ,
Յորտեղ տեսման դեվ, սատանայ,
Խտուրն ընկերանալ ան ուզում:

Օրէնքից, ժամիցն թուլացէլ,
Մեծ ու պստիկ յերես բացէլ.
Ինչ օրէնք ա մնացէլ,
Էն էլ լվանալ ան ուզում:

Յեփ մտման ան Աստուծոյ տուն
Սրտէրանին սէվ օխցի բուն.
Յիրուր տալման սուտ սուտ ող-
ջուն,

Խեղճմանք զղջալ ան ուզում:
Գանկրման ան դէմ սեղանին,
Լսում չեն ոտրք ալեաաաաաին.
Անարգում ան խեղջ քահանին,
Նահալս ոչնչանալ ան ուզում:

Սալմբէլ ան մինդմինունց նստ-
ման,
Եգեղեցու դրուցն աղօթք թող-
ման.

Տամն զրուց, վերջումն
Ծաղկանալ ան ուղում:

Մտածում չեն հողի տալն,

Դժոխիկի դառն տանջանքն:

Զարթոյն մին հետ ժամ զնայն,

Դառ թամբալանալ ան ուղում:

Դատաստանի օր չեն լուման,

Ընդէմ պատկերանի կալման,

Վարդապետ քարոզ տալման,

Զըլսել, խուլանալ ան ուղում:

Դրբէրի, ժամի չեն լսում,

Դառնաման ան օլ մէկն առում:

Նստման ան, յիբուր բամբառում:

Մերեմն վերջանալ ան ուղում:

Համէնու մեխիկ ուրնէն ա կալն,

Մտածում չեն դատաստան, մալն:

Ում տեսման ան Սոսուածալալն:

Կտիծ գառնալ ան ուղում:

Ղուլ Երզունի քո մեխիկն լումն:

Պարտական իր, տվիր յիմաց:

Ինչ առում ան՝ զէմ օրինաց:

Դեռ զրախտ գնալ ան ուղում:

5. Գրիչ *)

Դրիչն գովեմ՝ մին դամիչ ա,

Պտուղն պատուական եմիչ ա:

Զեռնումզ պալիւր համիչայ,¹

Ոսկով բանած² մօհրի³ նման:

Դրիչն ինքն զուարթ ա,

Սնուշախոտ⁴ կարմիր վարդ ա:

Ո՛վ կարող ա գրի, կարգայ,

Պիտի պալիս փրի նման:

Դրիչն պիտի պալսեն զարթուն,

Զնի բաց թողուն մնայ ի քուն:

Մին դոստ կը քանդի մարդի

տուն,

Ու փուլ կածի կրի նման:

Դրիչն հէնց տիւլա հրեշտակ,

Տնէր շուս կըտայ տակէ տակ:⁵

Իւրն կը քաշի մին⁶ օրմատակ,⁷

Սնեբեոյթ սրի նման:

Դրիչն ինքն ունի չափն,

Զնի խաբուես, կտայ խաբն:

Թէ որ գէի իւր հափն,

Կուտի չամիչ ջրի նման:

Դրիչն մարգարիտ կարծի,

Միշտ կուղի քաղաթ շարծի:

Ով որ կամենայ լաւ վարծի,

Դրի, կարգայ ջրի նման:

Դրիչն բանդ ա մին մողի,

Ո՛վ որ խտտին⁸ չսողի,

Նահալս⁹ գէս ու գէն կըվաղի,

Մին ալմալի գղբի նման:

Դրիչն աշխարհ չափող ա,

համ սովողապար ա, համ գող ա:

Ինչ ձեռնէն վեր գոյ,¹⁰ կարող ա

Թաղաւոր, վէղբի նման:

Դրիչն յիկ փէրիչան¹¹ ա,]

Զոր դամբարն վատ նշան ա:

Ընկերացէ կը քաշանայ,

Կըմնայ ֆաղբրի նման:

Դրիչն ընկեր ա խեղ¹ գողի,

Ղամբարով աշխարհ կաջողի

հողի կտայ մին նաղդ փողի,

Մին զալում բեաֆէրի նման:

Դրիչն որքան որ մաշի,

Հէնց ա քեարգաղանի կաշի:

Ընչուր վերայ որ կըվ գի,²

Կըկարի պանրի նման:

Դրիչն դժուար կը համբերի,

Դրիչը, ցիւրէկ պիտի գրի:

Յեփ բարկանա՛ ծէրն սրի,

Դեարգան կըտայ թրի նման:

Դրիչն յեփ երիչ փոխէց,

Մին դոստ տեսիւր ճոխէց:

Զինքն բռնեց, տակն կոխէց,

Մին կատաղած ջրի նման:

Դրիչն³ ով կըտայ ամակն,

Կը սովորի սե, ճարմակն,

Սարէր գէս գրչի տակն,

Կըփչրի ալրի նման:

Ղուլ Երզունի, մըղամ դու մվ ես,

Դեռ հմը⁴ ա չուր բան սովորես

եթէ աշխարհս ողջ գովես,

Զի խառաման գրչի նման:

6. Սուս բարեկամ

Երեսախան դոստի ունես,

Տակախան խառնաթղ վատ ա:

Որչափ որ որում կցանես,

Էլ հախիւն աղբաթղ վատ ա:

Օխցի նման ունես նաղալ,

Ում խառաման աս, տալման աս չար

Մեծ ու պատիկ ձեռնէդ բէղալ,

Լաբս ու մարիֆաթղ վատ ա:

Էսօր որ լուս մին զրուց,

հարիւր կշինես մինչ հեկուց:

Լաւ էր, որ չեք ծնեալ մօրուց,

Խաբամբ կերած կաթղ վատ ա:

Ես հէնց գիտի մարդ իր մաղուլ,

Աշկաբայ գեսն աս և գողիկ գուլ:

Թերանդ աւեր և սուտ, սղալ,

Լիզուտ արարաթղ վատ ա:

Սուտ բարեկամ, Յուգա մատնիչ,

Որմատակին ոտուած կարիճ:

1 չեա, 2) Կըքաշի, 3) Գրիչըն, 4) Նուր:

*) Տրգատ եղ. Պալեստին «հայ առաքիններ»-ի և մեր ձեռագրերէ տակաւ
տարբերութիւններն են. 1) Համիչա, 2) Բանած, 3) Ժըհրի, 4) Ընուշահոտ
5) Տակախան, 6) Զկայ, 7) Որտատակ, 8) Ի տուրն, 9) Նըհալս, 10) Դալ
11) Բէրուշան,

Մկան նման ապականիչ,
 Սրինդ պիղծ, դաթդ վատ ա:
 Հէնց աս դու՝ ֆայս շինած դարբ փող,
 Կեղծաւոր աս և մարդ խաբող.
 Էդ չար բնութիւնդ թարգիր, բաց թող,
 Սովորած խաւաթդ վատ ա:
 Ղուլ Սրգունիս աւաց փարդով,
 Աշխարքս քանդում ա նամարդով.
 Ոչինչ չինում խօշամարդով,
 Յեփ որ դիւնաթդ վատ ա:

7. Խաչի վերայ Կալկաթայ

Երբ տաճն երկու գաթն տեսի,
 Լի էր աջ ու ձախ Կալկաթա.
 Լուղացան գետէն դուս եկան,
 Ողջ գետցին ձախ Կալկաթա:
 Բոլոր քաղաքն բեղ 'իջարայ,
 Թամամ բող ու գող աշկարայ.
 Ինչ որ սիրտդ կուզի արմ,
 Հարգիդ չկայ վախ Կալկաթա:
 Ով սրտումն չի պախում ախն,
 Զօփչինայ տաք օթախն,
 Էլ չի պախուման ջառախն,
 Մին մարդ չկայ սաղ Կալկաթա:
 Մին քանի օր տեղն կացի,
 Ինչ հանց կացու մարդի չասի.
 Աչքով տեսի հաւատացի,
 Ինչ որ կասեն հախ Կալկաթա:
 Յիրուր հարիֆ կճանաչեն
 Հանց մթնէց յամէքն մինը կ'կանչեն.
 Սինը մընէ ամանչման չեն,
 Մեծ ու պստիկ գուստախ Կալկաթա:
 Ոչ սաղ թողին և ոչ քօռին,
 Իլլայի տան հալալ խօռին.

Բռնով ռուփին տան դակտօռին,
 Կէս ու կէս նաչաղ Կալկաթա:
 Բողին բֆա չունի փուշ ա,
 Չարթ ու եղբարն խաբուստ ա.
 Յետի խօսքն ֆիդա բուստ ա,
 Առել էք սօքաղ Կալկաթա:
 Ղուլ Սրգուն մին գաւառ եմ,
 Ես իմ դարդերին բխառ եմ,
 Թէ ֆրիադ տան տես դուր կանեմ,
 Օրն հինգ նասաղ Կալկաթա:

8. Երգ Բանգալայի

Բանգալուց տամ ըեղ մին թարիֆ,
 Մարեն քանդ կինն դահիֆ.
 Մեծ ու պստիկ յիրուր հարիֆ,
 Աջար երկիր ա Բանգալայ:
 Ո՛չ խին կխագանեն, ոչ նոր,
 Մեծ և պստիկ բորիկ, ալիւր.
 Ոմէնքն մին գաղ դարտակ չոր,
 Աջար երկիր ա Բանգալայ:
 Էն օրն որ վիր եկիր նաւէն, —
 Չուտ կընկանես տեղի հաւին.
 Բնութիւնդ կընկնի ցաւին,
 Աջար երկիր ա Բանգալայ:
 Ով որ խմի գանգի ջուրն,
 Էլ չի կարող զաֆտի իւրն.
 Ով էլ օր օր տեսնի դուտն:
 Աջար երկիր ա Բանգալայ:
 Մին քաղաք ա, հազար գիւղ ա,
 Բուրն գողի, բողի տեղ ա.
 Ում տեսման աս ձեռնումն դեղ ա,
 Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Ուրէնք ան մին դառաւ ֆութայ,
Ամէնն կէս ուրու մութայ.

Էն էլ չտաս՝ մութալ էլ կտայ,

Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Դու մի քաշել ընթզարն,

Մօտի կզան օրն հազարն.

Ձընի լվել առես բազարն,

Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Ով որ էս երկիրն կըգայ,

Հաւել չտայ քանչ մին սուրա,

Որ հիննէնն արէլ չու քայ,

Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Հուքմ ունին դիվանու դադօվ,

Ման կզոն սօհրաթ ու սադօվ,

Աշկարայ ծախում ան գադօվ,

Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Ով որ կացաւ չորս մին տարի,

Ութն, ինն մինտեղ ճարի.

Դուրն ու տկլոր կ'տկլորվի,

Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Սա հունքէր ու կարմիր բերան,

Չատ մարդոյ սարմայիայ կերան,

Մարդի տուն քանդեցին կերան,

Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Էսպէս բանում յո. սա կ'ըլնի շախ,

Ղաֆիլ աթաշակ ունքն նահախ.

Կ'մանեն մին մթին օթախ,

Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Բանգալու բանէրն սուտ ա,

Մեծ ու պատիկ բոլոր մին ա.

Ղաֆիլ արէշակ բռնում ա,

Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Առաջին օրն նշան կուղարկեն,
Պառաւի հետ ձեր տուն բան կուղարկեն,
Չինած փնջած բան կուղարկեն,
Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Ով որ խաբուէց կերաւ բանն,

Կ'թամամվի նրա բանն.

Էլ չի թաղաթ բերել տանն,

Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Բողի լեզուն քոխցը դանդ ա,

Կ'տեսնես կառնն դարդմանդ ա.

Տասն խօսքի ինն ֆանդ ա,

Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Բաղէրն ման կզոն դարօվ,

Ջվանանոնց բարե տալօվ.

Գիշերն ման կզոն մաղալօվ,

Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Մեծ ու պատիկ բոլոր մաստ ան,

Ջվանանոնց ըմբրին դաստ ան.

Քուչումն տեսնէն հետնէն վաղ տան,

Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Կ'տեսնես շարթ ու եղրարօվ,

Դռնովն անցկաս կտան բարօվ.

Թէ չխօսես կտան քարօվ,

Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Մարդի տեսնեն կ'ծիծաղեն

Առանց կրակ մարդ կ'դադեն,

Իւրեանց կոկ երեսն կ'դադեն,

Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Մարդի տեսնեն կուրախանան,

Իւրեանց կոկ երեսն կ'բանան,

Ողջն էլ քիտակի դուշման ան,

Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Քիտակ կծակեն յինք կառնեն,
Մինչ դառտակվի ձեռ վեր կառնեն,
Մարդի կ'գցեն ի մէջ շարում,
Աջար երկիր ա Բանգալայ:

Դառագակվէց, պրծաւ բանէն,
Մին օր կ'բռնի մահանէն,
Երբ որ գնաս գուռ կանի տանէն,
Աջար երկիր ա Բանգալայ:
Ղուլ Արդուն, քեզնէ վախեցիր,
Գարող առ քո դարմն պահիր,
Դորն եկէլ առ, դէնն փախիր,
Աջար երկիր ա Բանգալայ:

ԱՅԴԻՆ ՕՂԼԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏ

Այս աշուղն իրեն անանում է Արդին օղլի, որ նշանակում է բարեպաշտի դաւակ: Ծերունիների պատմելով՝ նա ծնել է և ապրել Նոր-Ջուղայում, ԺԸ-րդ դարի երկրորդ կէսին, մօտաւորապէս 1760-1800 շրջանին: Նրա Նոր-Ջուղայեցի լինելու մասին մեզ կուրան ունենք Կ. Պոլսոյ „Ծաղիկ“ հանդիսում տպագրած (1891, թիւ 8, Բ. տարի) հետեւեալ յիշատակարանը. «Սոյն հայազգի Արդին օղլի աշուղն Նոր-Ջուղայեցի է, ապրած անցեալ դարու վերջերն՝ որ- շափ կարացի իմանալ: Սորա անունն չէ յիշած ուրիշ հայ աշուղ- ների կարգին և չեմ հանդիպած իւր յօրինած այլ երգերին: Եթէ որ ի քանասիրաց այս մասին մի տեղեկութիւն ի լոյս ընծայէ շնորհակալ պիտի լինեմք:»

Իսկ Արդինի Նոր-Ջուղայում ապրած լինելու մասին թերեւս աղբիւր կարող է ծառայել այն հանգամանքը, որ նա մի շարաթ «ծում, պաք և միածում» է կացել և ուխտ գնացել Նոր-Ջուղայի Ս. Մինաս եկեղեցին: Այնտեղ էլ նա մի հինգշաբթի օր երգել է Ս. Մինասի վրայ գրած իր խաղը:

Սուրբ եկեղեցումն տեսի մեծ սուրբ,
Ես նրան կանչեցի աղայ սուրբ Մինաս.
Երբ որ զօրքդ տեսի, մնացէլ ի մաթ,
Ճանաչեցի մարմնով, աղայ սուրբ Մինաս:

Արդինի մի այլ երգից տեսնում ենք, որ նա ապրել է «զուլմ ու սթամով», իսկ մի ուրիշ երգից երևում է, որ նա մի ժամանակ եղել է դարեպուծեան մէջ և այդպիսի պարագաներում հաւանօրէն գրել է իր դարեպի երգը:

Արդինից մեզ հասած վեց անախ կերպերից ամենանշանաւորն է այդ դարեպի երգը, որի մէջ նա սրտայայտ մօտիւններով նկարագրում է պանդխտութեան մէջ տանջող դարեպի դրութիւնը և ցոյց է տալիս պանդխտութեան դառն կողմերը:

Պանդխտութեան և գաղթի պատմութիւնը, ինչպէս ասել ենք, հայերի մէջ շատ հին է. դա սկսում է Արշակունիներից էլ

դեռ վաղ: Քաղաքական, անտեսական և այլ հանգամանքների պատ-
ճառով հայը թողել և թողնում է իր տունն ու տեղը և դիմում
դէպի օտար երկրներ բազմ օրոնհու: Ժողովուրդը «ղարիբ» բա-
ռով է բնորոշում պանդխտին, որ օտար հորիզոնի տակ միշտ էլ ե-
ղել է դժբախտ, հիւժւած, թշւառ և յաճախ էլ այնտեղ մեռած:

Ահա այսպիսի մի զարիբ մարդու պատկերն է տալիս մեզ
Սրգին օղին իր մի ոտանաւորով: Ղարիբն, աօում է նա, ու զարիբ
տեղում, զարիբ խողում միշտ վայ է քաշում, և նրա ձայնից հալ-
ւում ու մաշւում են սար ու ձոր: Չնայած, որ օտարութեան մէջ նա
կարօտ է զայում, եղբօր, բայց նրան ոչ ոք չի աւականում, մին-
չև անգամ նա՝

«Ընկէլ ա գետն՝ չի տանում».

Այսպէս, զարիբն օտար երկրում կեանք է փչացնում և ուր-
ամեն ինչ նրա համար դառն է, որովհետեւ նա չունի ոչ ոքի՝ ո՛չ
եղբայր, ո՛չ սրտացաւ, և ոչ ոք էլ նրան չի նայում, որով նրա սիր-
տը խոցւած է, խելքը գլխիցը կտրած և մի զնգանում բանաւարկւած:

«Ղարիբի սիրտն դադած ա,

խելքն գլխիցը մաղած ա.

Մէջ զնգանում գութսաղած ա,

Ղարիբ տեղում, զարիբ խողում:

Սակայն այդ բոլորը դեռ ոչինչ են. աւելի սրտաճմլիկն այն-
է, երբ զարիբը մեռնում է զարիբ-դուրեթ աշխարհում. չկան նրա
եղբայրները, որ ծաղիկներով զարդարեն դագաղն, որով՝

«Անտէր ա մնացել լաշն,

Ղարիբ տեղում, զարիբ խողում».*

Սրգինի միւս երգերից ուշագրութեան արժանի է «Մեղքս
բազմացել ա» ոտանաւորը, որը կրօնական բովանդակութիւն ունի-
նրա մէջ աշուղը նկարագրում է իր մեղքի բազմանալը.

«Մեղքս բազմացել ա, մտքովս չար եմ,

Քեզ ամ ապաւինել Աստուածածին կոյս.

Դարձ ու զղջում չունիմ, հոգւով տկար եմ,

Ինձի չար ճանապարհէն հանի տաւր ի դուրս»:

*) Տես մեր յօդածը Ցարակիր մականունով «Հանգու»-ի մէջ, 1920 թ.
№ 3, Թարգմ:

Ապա աշուղը զղջալով զարձի է գալիս և թողութիւն է
խնդրում Աստծուց.

«Հոգւոյս ճար տուր մեր լոյս հաւատէն,
Ճնորհիւր քո մասն սուրբ պատարագէն».

Բացի սրանցից, Մրգինն ունի նաև «Բարի ու չար», «Է՛յ պա-
րօններ, և «Մարդ կայ արագ» վերջինս տպագրւած է նախ Պոլ-
սոյ «Ծաղիկ»-ի (189, թիւ 8, Բ. տարի), ապա Տր. Եպ. Պալեանի
«Հայ աեուղներ»-ի (հատոր Ա. էջ 17, Իզմիր 1911) մէջ:

ՊԱՏԱՌԻԿՆԵՐ ԱՅԴԻՆԻ ՆՐԳԵՐԻՅ

1. Ղարիբի երգ

Ղարիբն նալայ կ'քաշի վայ,
Սար ու ձոր խալի, կ'մաշի.
Հասրաթ ա դայում զարդաշի,
Ղարիբ տեղում, զարիբ խողում:

Ղարիբին սիւ ա տկանում,
Ընկէլ ա գետն չի տանում.
Հարաս ումբ ա փչացնում,
Ղարիբ տեղում, զարիբ խողում:

Ղարիբի սիրտն դադած ա,
խելքն գլխիցը մաղած ա.
Մէջ զնգանում գութսաղած ա,
Ղարիբ տեղում, զարիբ խողում:

Ղարիբի դայում զարդաշի,
Ո՛ւր ան՝ ծաղկացանին նաշն.
Անտէր ա մնացել լաշն,
Ղարիբ տեղում, զարիբ խողում:

2. Մեղքս բազմացել ա

Մեղքս բազմացել ա, մտքովս չար եմ,
Քեզ ամ ապաւինել Աստուածածին կոյս.
Դարձ ու զղջում չունիմ, հոգւով տկար եմ,
Ինձի չար ճանապարհէն հանիւր, տաւր ի դուս:

Ընկալի՛ր մէջ, չար ճանապարհ գնացի,
Հոգւով ու մարմնով տառապեալ մնացի.
Սուրբ տաճարի դէմ մեղքս չլացի,
Քանի որ ֆրսաթ մնացէլ էր մարմնոյս,

Քանի որ ֆրսաթ ունեմ էս աշխարհըսումն,
Կատարում ամ միշտ սատանի հուքմն.
Օրէց օր գնում աս կեանք ու ումըրն,
Մին օր խոսէր կուգեն, լալ կելի լեզուս:

Լաւ աս էս կենացն լեզուս պահում լալ,
Հնարքով կիտէլ ամ շատ զօրովաթ ու մալ.
Մրտէս բղխայ, դուս գոյ ողորմութիւն տալ,
Բալքի էստով ճար ելնի հոգւոյս:

Հոգւոյս ճար տնւր մեր լոյս հաւատէն,
Ճնորհիւր քո մատն սուրբ պատարագէն.
Արդին օղլի, խնդրիւր երանաւէտէն,
Որ մահուան օրդ ծագի գերեզմանիդ լուս:

3. Խաչ սրբոյն Մինասայ

Սուրբ եկեղեցումն տեսի մին սուրբաթ,
Ես նրան կանչեցի աղայ սուրբ Մինաս.
Երբոր զօրքդ տեսի, մնացէլ ի մաթ,
Ճանաչեցի մարմնով, աղայ սուրբ Մինաս:

Երբոր զօրքդ տեսի զիչերն երազում,
Սջ էր պատական, զօրքեր իմաստուն.
Մին շարաթ ծում կացայ, պաք և մխաթում,
Գովեցի, թէ լէւ օջաղ աս, սուրբ Մինաս:

Օրն Հինգշաբաթի խաչդ կանչեցի,
Չումքի մէջ երազում քեզ ճանաչեցի.
Դու նստած իր մէջ կարմիր ու կանանչ թաղտի,
Չոր կողմդ ծաղկունքով բաղ աս, սուրբ Մինաս:

Կարմիր կանանչ աս քո խագի ռախան,
Անուշահոտ կուգայ, հէնց աս դրախտն.
Կէս գիշերին երբ գէր քո ժամի վախտն,
Ջանգատունդ լուս աս, աղայ սուրբ Մինաս:

Ջանգ ու տախտակ քաշեն էն կէս գիշերին,
Սջդ բարբառելով՝ տեղէդ դուրս բերին.
Էնչանք ման կուգիր, մինչ գտանիւր գերին,
Կաղատիր, թէ դաթսաղ աս, սուրբ Մինաս:

Էն դամն կաղատիր դաթսաղն ու գերին,
Ինչ մարդիկ նեղ տեղում քեզ միտ կ'ընեն.
Դու մին զինուոր հս վերայ աշխարհի,
Ափն օր մին տեղում դօնաղ աս, սուրբ Մինաս:

Արդին օղլիս գովեց մին երկու բերան,
Չումքի քո դուրն էլ ունի թառձման.
Վերայ աշխարհքի ման գիր բիգուման,
Ով չի տեսէլ, սիրտն դադ աս, սուրբ Մինաս:

4 Բարի ու չար

Հայրն տեսն կաննի իւր բանդին,
Եթէ չի գործել բեն, այր ու բէ (բարի),
Ընդուր մանուկն իւր մօր արգանդէ,
Ելման աս վատամիրտ չայ, այր ու բէ (չար):

Էլ չունինք սէր, չենք ուզում յիրար,
Աստուած մեր մեղացն բարկացաւ թայեար.
Չունենք կուր ու քամակ, չունենք հաւատ
Գարձէլ անք մեր մեղացն մին, ել, դատ, այր ու
բէլ (մեղաւոր):

Ասենք, մեր ախիւր հաղբաթն ինչպէս աս,
Շատց. էդ աշխարհիս բոլորի պէս աս.
Մէկ օր կասեն վերջիդ խալաթն էս աս,
Առ վեց գաղ կտաւ ախիւ, այր ու բէ (տան):

Պարտական են վեց գաղ կտաւ խալաթ
Եթէ լաւ բարեկամք ունեմ, վերէս լան.
Հողածին մարմինս դնեն գերեզման,
Զուտով տեղս քանդեն դա, այբ ու ըէ (դար):

Ես հողի գերի եմ, ինչ անեմ կեանքս,
Վա՛յ էն օրէն, որ կ'գոյ յետին վախճանքս:

Սաղիքան չլացի ամէն յանցանքս,
Մնաց իմ շալակին սէ, այբ ու ըէ (սար):

Տարան անձս, գձեցին քաւարան,
Պիտի ականեմ մինչի դատաստան.
Աթոռք քերովրէից դասք երկուստան,
Մեղաւորիս չկայ ճէ, այբ ու ըէ (ճար):

Ի նմանութիւն ասեմ յաւուր դատաստան,
Քրիստոս թագաւոր է յետին գալստեան.
Արդին օղլի, արլի, եկ տնւր պատասխան,
Որքան ունեմ մեղք չայ, այբ ու ըէ (չար):

5. Մարդ կայ

Մարդ կայ արագ, մարդ կայ բարակ,
Մարդ կայ որպէս՝ մեզք ու կարագ.
Մարդ կայ արի՝ մարդ կայ բարի
Մարդ կայ քանդած տուն կը շարի:

Մարդ երկրւոյ

Դառն Աստուծոյ

Մարդ պատուական:

Մարդ կայ աղիք՝ մարդ կայ թաղիք
Մարդ կայ՝ որպէս շան արդաղիք.

Մարդ կայ յանդի՝ մարդ կայ բանդի,

Մարդ կայ մարդոյ տուն կը քանդի:

Մարդ անաստուած

Դե քան թէ մարդ,

Մտքով գաղան:

Ո՛վ դու Աստուած,
Ինչ մի մատնիր չար գաղանաց,
Քեզ փառք տամ միշտ,
Երկար պահիր ինձ փորձանաց:

6. Ե՛յ պարոններ

Ե՛յ պարոններ սիրէք Աստուած,
Եկէք, նստէք սաղով, դամով,
Սուֆրայ յետ բանանք աղ ու հաց,
Սրայէ՛ց խօրոված խամով

Խօրովածն անուշ արէք,
Խնդրեմ սուֆրէն լէ գարդարէք.

Տապակած խաւէրն շարէք,

Խաչած գառներն բուրդամով

Բուրդամէն հաւասով չինէք,

Բերէք խնկանոցով գինի.

Զիչէն բլօլ, թասն չինի,

Ածէք, խմէք ոսկէ ջամով

Ջամով խմէք, սիրով կացէք,

Գոֆթարով իրար սիրտ բացէք.

Ձեր միջի վատ մարդն իմացէք,

Ձգոյշ կացէք, չտայ դամով:

Աստուած էն վատ մարդն չտայ,

Բարեկամաց մէջիսն յիրուր տայ.

Ետար մեր եմիչն երբ կգայ.

Եկէք, գոնենք ըզրգամով:

Ընդամ գձենք, տեսնենք դոր ա,

Նուրն և սերկիւր, խնձոր ա,

Տաղ աւէք չարականի խէտ,

Դիչնամի սրտին տուէք նետ:

Խեղճ Արդին օղլի հայրապետ,

Ապրեցիր դու՛մ ու սթամով:

ՎՈՒՆ ՍԱՐԳԻՍ ՇՐԻՇԱՆՑԻ

Այս աշուղին էլ լաւ ճանաչելու համար կենսագրական տեղեկութիւններ չունենք, իր անունը և իր մի երգը միայն թողել է մեզ, որի խորագրից երևում է, որ նա ծնւել է Սպահանի Փէրիազաւառի Չուրիչկան գիւղում: Այդ քերթւածի մէջ աշուղը յիշատակում է, որ ապրել է մինչև հարիւր տարեկան հասակը.

«Բանդայ Սարգիս ֆիքը էր չարի,

Թամամկեցաւ հարիւր տարի».

Թէ անդեօք սա այլաբանական մի արտայայտութիւն է, դրականապէս չենք կարող ասել, քանի որ չենք ձեռքում մի որոշ կըռւան չունենք.

Սրանից մեզ հասել է «եկէք երկու՝ բան ամ ասում», երգը 58 տող, որով նա մեզ տալիս է իր մանկութիւնից սկսած մինչև ծերութեան հասակի նկարագրութիւնը: Այդ տաղը ծանօթ է մեզ միայն Մ. Թաղիադեանի «Ազգասէր», -ից [1846, թիւ 23, էջ 24), որ կըռում է Չրիչկանցի դու Սարգիս և տարեգիր իւր զերնագիրը: Դա գըրւած է միապաղաղ յանգերով և Նոր-Ջուղայի ժողովրդի խօսած բարբառով: Ահա այդ ոտանաւորը.

Եկէք երկու՝ բան ամ ասում,

Ես իմ քարդէքարիս վերայ.

Մինէկ ինձնով չի, աշխարհով,

Թամամ աշխարհիս վերայ.

Մին պուտ տրիւնի ջուր ելայ,

Աստծանէ՛ղ հուր ելայ.

Ինն ամիս բօռ ու կուր ելայ,

Ջան եկաւ ջասաթիս վերայ.

Էն օրն որ մօրուց ելայ,

Մէրն մարդի սրտի մէլ ա.

Գիրկ ու ծոցով՝ ինձ պահէլ ա,

Ամակ ունի ջանիս վերայ.

Երեք օրումնաչքս բացի,

Ով որ ծիծաղէց, ես լացի.

Լեզուս պռնկիս մնացի,
Աղուղայ մանանի վերայ.

Հօր ու մօր ամակ չիմացայ,

Կիսաճամբի մոլորեցայ.

Ամէն դարի հանդիպեցայ,

Ես իմ քարդէքարիս վերայ.

Տասն տարումս ուրախացայ,

Թագայ ճուղկ ի ծառի վերայ.

Քսան տարումս մաղրուրացայ,

Սուսան, սմբուլի բարի վերայ.

Երեսին ձեռս առի թան,

Խալխի հետ ես կառի բան.

Սրտումս կէր շատ հաւան,

Մին չօնգուռ ու սագի վերայ.

Քառասնին դալագեցի,

Չար սատանին խալաթեցի.

Ինչ որ ասաց ես լսեցի,

Մին շարթ ու եղրաթի վերայ.

Յիսին էլ ես սրտնեղվեցի.

Չար սատանին նալաթեցի.

Ասածանին չըլսեցի,

Որ եկել էր ճամբիս վերայ.

Վաթոռնին էլ ես նեղացայ,

Մեղաց բանիցն հեռացայ,

Չար սատանից երկարացայ.

Չուռ եկայ ալամիս վերայ.

Եօթանասուն եօթն տարի,

Ես չեմ գործել գործս բարի.

Ես իմ ձեռօքս մին խէր չարի,

Դատմունք աշխատանքիս վերայ.

Նկառ ութսունս լցվեցաւ,
ձուղկ ու անբնա դադալեցաւ,
Քամին տւեց, վեր թափեցաւ,
Թամամ հող ու քարի վերայ:

Նըսունին էլ փտած ծառ ի,
էլ ես մին բանի խէր չարի.
Բիհուշ ու խոտաւայ բիւմար ի,
Մին տեղ էր ու բարձի վերայ:

Հարիւրն յիշենք Տէր ողորմեան,
Տէր ողորմեան, Տէր Քեզ մեղայ,
Բանդայ Մարգիս ֆիք էր չարի,
Թամամվեցաւ հարիւր տարի.
Ծա էս աշխարհէս ինչ տարի,
Գերեզման մանդարիս վերայ:

ՍԷՓԱՆ ՕՂԼԻ ՂՈՒԼ ՂԱԶԱՐ

Թէ ուր է ծնել աշուղ Սէփանը, ինչ գործունէութիւն է ունեցել, ինչ գաղափարներ է արծարծել և ո՞ր դասակարգի գաղափարախօսն է— ոչինչ չգիտենք: Այսքանը միայն բացորոշ է, որ նա 80-ական թւականին ապրել ու գործել է Սպահանի Փէրիա*) գաւառի Սանգիւրաշան գիւղում, ինչպէս այդ ցոյց է տալիս նրա առաջին երգի ներքեւում նշանակած 1885 թւականը: Իսկ նրա երկրորդ երգից երևում է, որ նա ունեցել է ուրախ բնաւորութիւն և քաղցր ձայն, ինչպէս ինքն է յիշատակում.

«էս ֆանի տղ եղանակն ֆաղցր ձայնիւս երգեցի»:

Այդ յատկութիւնները համար էլ նա շատ է սիրել իր ժամանակակից հասարակութիւնից և յաճախ հրաւիրել է «մէջլիսնէրում», ուրախացնելու համար հանդիսականներին: Նոյնպէս բացայայտ չի երևում, թէ արդեօք նա սոսկ երգող էր, թէ միևնոյն ժամանակ աշուղական գործիքի վրայ նւագող: Բայց նկատի առնելով իր Ղուլ կոչումը, որ սովորաբար աշուղներն են կրում, կարելի է հետեցնել, որ նա եղել է նաև սաղի կամ չօնգուրի վրայ նւագող աշուղ:

Սէփանը գրում է բոցավառ մօտիւններով, որ գլխաւորապէս յատուկ է արեւելեան բանաստեղծութեան:

Նրանից մեզ հասել են երկու քերթւած: ա) «Նստան ի մէջլիսի մէջը» և բ) «Զառ ոսկէ թուփ», որ հանել ենք երգիչ Տէր-Վարապետի զավթարից: Դրանցից առաջինի մէջ Ղազարն ուրաւաւ գտնում է իր սիրածի պատկերը: Նա իր «Գեօղալին» հանդիպում է «մէջլիսում» և զգայուն սիրտն անմիջապէս չղթայում է նրա սիրով: Այնուհետև գեղջուկ կոյսը դառնում է նրա իրէջալը և նա իր քնարը նւիրում է իրէջալ-եարին և երգում նրա գեղն ու հրապոյրը: Իր սիրունու գեղեցկութիւնը նա վրձինում է արեւելեան այնպիսի իր սիրունու գեղեցկութիւնը նա վրձինում է արեւելեան այնպիսի պատկերաւոր գոյներով և բեղուն համեմատութիւններով, որ կարծես նա կենդանի պատկերանում է ձեր աչքերի առաջ: Ահա նրա մետաքսէ մազերը, որ հիւսել և գցել է ուսերին, սաղաֆի նման ձեր-

*) Տես «Արեգ» 1922, թիւ 4, Վիեննա:

մակ ճակատը, որ զարգարւած է պայծառ խալերով, գեղեցիկ յօնքերը, որոնք քաշած են «դալամով», զուլալ-երազուն աչքերը, վարդաթեր շրթունքները, մարգարտաշար ատամները, քաղցրախօս բլբուլ լեզուն, որ անուշ խօսքեր է արտաբերում և այլն: Նա այնպիսի մի գեղեցիկ «Գիօզալ» է, որի սիրոյ կրակն սււմ սիրտն տառնում է «վեր ընկնում, բիհալ» է լինում: Եւ այդ «պատուական» եարը նստում է երգչի մօտ, քաղցր զրուցում, խնդում, ծիծաղում, կատակներ է անում, ապա մի գոյգ նարինջ է նւիրում: Երգիչն անհունապէս ուրախացած՝ հնչեցնում է սաղը և նրա գովասանքը երգում:

Նստած ի մէջլիսի մէջն, ընտեղ մին գիօզալ էր տեսայ,
Ականեցի գլխի մաղին, ապրչումէ ծալեր տեսայ,
Եւ թալուզի թէլի նման՝ գլխին չաթը տալէր տեսայ:
Հուսել էր գցի ուսերին՝ ոսկէ փաթուժ գալէր տեսայ,
ձապտն ճարմակ սաքաֆ էր, վերէն պայծառ խալէր տեսայ:
Ընքներն դալամով քաշաց, աչքերն դուլալ էր տեսայ,
Ես մին էգպէս զարմանալի գեղեցիկ գեօզալ էր տեսայ:
Ոկանեցի մաթյուշ ելայ, սիրահարված մշուշ ելայ,
Էշխի շօհլէն կրակի պէս առաւ սրտիս, բիհուշ ելայ:

Քինթն զամբաղի զօնշայ էր, պաօշներն վարթի թեր էր
Ատամունքն բոլորովին դուպրաթի մարգարտաշար էր,
Լեզուն քաղցրախօս բլբուլ էր. անոշ խօսկեր կարտաբերէր
Նրա լաւ, քաղցր խօսկերին մարդ կուգէր, որ թաղաթ բերէր
Անոշահամ զրուց տալն շատ մարդկանց մօտ կբերէր,
Բասկի պատուական գեօզալ էր, սով կարէր տնտղէր, համբերէր
Էշխն ում սրտին որ առաւ, վեր ընկաւ, բիհալ էր տեսայ:
Գիօզային թամաշայ արի, խելքիցս ելայ սարսաբի,
Երանի կտամ էն սարգին, որ արժան է էգպէս եարի:
Ուսերի ձեն լաւ կբերին, շատ գեղեցիկ տեսարան էր,
Դուրբաթի փարգեալով շինած կռներն չափսին նշան էր
Արմունկներն, աստուածաշէն տանձի պէս թափոծի բան էր
Մատունքներն կարմրագոյն մին լուսակալ վառարան էր:

Եղունկներն գուլէրմանու նոր բացուած բալկի նման էր,
Թէ որ իւր ծծերն բանէր՝ սով կարէր նորանց ալանէր,
Ես նայիլոյ թաղաթ չունի, չթողի որ զօշն բանէր,
Յետոյ ծիծաղաց, իմացայ ինձանից խօշալ էր տեսայ,
Օ՛, իմացայ, ինձի սիրում էր, իրան ինձի մօտ բերում էր,
Երբոր ես խօշթաբ ի անում, լաւ հավասով համբերում էր:

Ականեց մեղի, ծիծաղաց, յետոյ եկաւ մօտիս խաղաց,
Ասի. եարիս մհլամ արա, սիրտս քոյ սէրիցն դաղաց,
Ինձի համար մին ջուխտ նարինջ պահել էր ծոցումն գաղաց,
Հանեց, բերեց տղեց ինձի խօշթաբ արաւ, շատ ծիծաղաց.
Էշխն ինձի քաշեց, տարաւ, ինչպէս մին ծառայ դողդողաց,
Սէփան օղլի դու Ղազարի սիրտն ցնծալով դողդողաց.
Ես էլ իւր գովասանքն ասի, ինձէն շնորհակալ էր տեսայ,
Չնորհալի լաւ խաթուն էր, նաջիւր ու հալալ կաթ ունէր,
Ակնեղէն վզում շարաց, միջումն գոված սաթ ունէր:

1885 Մարտ 4, Սանգիրբարան.

Երկրորդը հովերգական մի փոքրիկ պատկեր է, որի մէջ աշուղն անպաճոյճ գոյներով տալիս է մեզ հայ գեղջկահիների սարքած խնջոյքի նկարագրութիւնը: Աշուղական գրականութեան մէջ հետաքրքրական մի էջ է դաւ. Այնտեղ ձեր առաջ պատկերում է գեղջկական պարզ կեանքը, Ահա «զառ ոսկէթուփ» զարնում է գեղջկական պարզ կեանքը, Նրանք համախմբում գարանքով պճնւած գեղջուկ «խաթունանին»: Նրանք համախմբում են գիւլի «նորստունկ» այգեստանում և պարզ ու համեստ մի խնջոյք սարքում: Նրանց սեղանը զարգարւած է ամեն տեսակ մրգեղէնով և անուշ գլինով: Սեղանի շուրջ նստել են «սազանդար-ները» և քաղցր եղանակով հնչեցնում են փողն ու դափը, իսկ գեղջկահիները ոսկէթուփ ծամբը «թիկնամիջերին» կապած՝ չըրջան են բռնել և իրեց «կատրատելով» պարում են ու «կաքաւի» պէս «ոստոստում»: Նրանք կանչում են նաև աշուղին ու պատիւ տալիս, Աշուղն էլ քաղցր ձայնովը նրանց գովքն է երգում.

Զառ ոսկէ թուփ զարգարանքով զարգարունին խաթունանին,
Նորատունկ այգեստանի մէջ ժողովեցին խաթունանին,

Բարիւր սեղան մօտ բերին, պատրաստեցին խաթունանին,
Գերան, լիացան, քէֆ տրին, պար բռնեցին խաթունանին,
Կաքաւի պէս լաւ պար եկան, ոտոտտեցին խաթունանին:

Սաղանդարները նստած ին, փող ին փչում, դափ ին տալիս,
Խաթունանին ողջ պար գալով թե ին փռում, ծափ ին տալիս:
Ոսկէ թուփ ծամերն հուսաց թիկնամիջի կապ ին տալիս,
Ջարբանակ ժած գալով, իրանց կտորատելով թափ ին տալիս,
Հալաւսով թամաշայ ունէր, դոյր պարեցին խաթունանին:

Դորանց պար գալոյ օրերն հալաւսով թամաշայ կուղէ,
Նորանց նաղերի քաշողն խան ու սուլթան, փաշա կուղէ,
Էս գովելի տեսարանին լաւ հալաւսով նաշա կուղէ,
Ամենայն տեսակ մրգեղէն, յետն գինով շուշա կուղէ,
Իմ գովասանքի խօսկերն ընդունեցին խաթունանին:

Ինձի կանչեցին, ուղեցին, յօժար կամօք ես գնացի,
Ուրախ պար գալոյ օրեր էր, իւրեանց գովասանքն ասացի,
Իւրեանք էլ ինձ պատիւ տվին, ես էլ ցնծալով խնդացի,
Էս քանի տող եղանակն քաղցր ձայնիւս երգեցի,
Սէփան օղլի դուր Ղաղարին լաւ պատվեցին խաթունանին,
Նորանցից պատիւ ստացայ, ինձի սիրում ին հասկացայ,
Գինի տվին, ես խմեցի, անձամբս բոլոր ցնծացայ:

VII.

ԵՐԳԻՉ ՏԷՐ - ԵՍԸՅԻ

Անյայտութեան խաւարում մնացած տաղասաց-երգիչներէց
մէկն է Տէր-Եսային, որի ստեղծագործութիւնները մինչև օրս էլ
մնում են ձևագիրների փոշու մէջ և դեռ լոյս չի տեսած:

Այս երգչից մեր ձեռքը հասել է «Դանգատ ունեմ» խորա-
գրով տաղը, որ նւիրեց մեզ, 1920 թւին, հանգուցեալ Նզնիկ Ծ.
Վ. Երկարակեցեանը: Նա մեզ տալով թղթի ներքևում աւելացնում
է հետեւալը. «Այս կտորը Ջաքարիա քահանան կամ անգիր է իմա-
ցել և կամ աշուղ Եսայի տետրակներից է ունեցել իւր և կամ իւր
ծանօթ բարեկամների մօտ և որոնցից արտագրել է ինձ համար:
Ասայի երգիչն ինձ թուում է հեազազ գաւառից է: Խորհրդատրելի
է զիմեյ այս երգչի որդիներին կամ ազգականներին, ընդ որս և
Ջաքարիայ քահանայի (արտագրող) թոռան Մարտիրոսին, որ այժմ
պէտք է Ազնա գիւղը կամ Սուլթանաբադում լինի, յայտնագործելու
համար երգչի աշուղական արժէքաւոր գրածները»:

Հէնց այդ նպատակով պէտք եղած զիմումներն արինք,
բայց, դժբախտաբար, դրական ոչ մի արդիւնք չստացանք:
Այժմ այսքանը միայն պարզ է, որ Տէր-Եսայիի արժէքաւոր
մի տաղերգու է, որ ապրիւ և ստեղծագործել է մեզանից մի դար
առաջ Պարսկաստանի հեազազ գաւառում:

Այս գաւառը Պարսկաստանի Սպահան նահանգի հայաբնակ
գաւառներից մէկն է, ուր այժմ տպրում են ժէ-րդ դարում Ջահ-
Աբրաւի ձեռքով տարագրած գիւղացիութեան բեկորները: Ահա
այդ բեկորների մի մնացորդն է երգիչը, որ կոչւում է Տէր-Եսայի,
ինչպէս ինքը յիշատակում է իր երգի վերջին տան մէջ.

«Տէր-Եսայի յեաիդ բաժինն ինչ ունես,

ձաղպղուած աշխարհիս մեղքի հետ ես դու»:

Նա իր երգին տալ է հին հայ տաղասացների տաղերի նը-
կարագիրը և գոյք կարգալիս այն տպաւորութիւն էք ստանում, որ
դա աւելի միջնադարեան մի տաղի մնացորդ է, քան աշուղական
ստեղծագործութիւն:

տանը: ուր հողակոյտի վրայ գրաւած է փոքրիկ և անտաղ մի քա-
որի վրայ գրաւած է՝

Տապանս աշուղ

Սամուին

Թվ. Ռ. Զ. Ժ.

Երգերից չկարողացանք ձեռք բերել:

3. ՅՇՈՒՂ ԱՂՈՒԼԷ

Թէ ինչ է իր իսկական անունը և ինչ գործունէութիւն ունեցել, ոչինչ յայտնի չէ. երգերն էլ կորել են: Մեռել է 1741 թին: Հանգչում է նոր—Ջուղայի Հայոց գերդմանատանը, ու վրան գրաւած է փոքրիկ և անշուք մի քար, որի վերեւի մասում փորագրւած է հետևեալը՝

Այս է տապան

Աղաբէկի որդի ոսկերիչի

Աղոյլէ

Թվ. Ռ. Զ. Ղ.

Քարի ցածի մասում քանդակւած է. աշուղի պատկերը, որում, ուր շարունակում է իր աշուղական արւեստը, Ջրջում է գա-
ծալապատիկ նստած շօնգօր է նստում:

4. ՊԵՏՐՈՍ ԶՈՒՂԵՑԻ

Այս աշուղի մասին Հ. Ղևոնդ Այիշառն իր «Յուշիկք հայրենի» աշխատում և լրւած: Հողակոյտի վրայ գրւած է անտաշ մի քար, որի վրայ գրւած է, որ Պետրոս բնիկ Ջուղայեցի է: Թէ ինչ աշխատանք արձանագրութեան: Այդ քարի ներքոյ հանգչում են այսօր թափափունքները: Երգերիցն էլ մեր ձեռքը չեն հասել:

5. ՎԱՆՎԱՆ

Վանվանի կեանքն էլ միւս աշուղների նման թաղւած իւր մթութեան մէջ: Երգերը կորել են:

IX.

ԱԶՈՒՂ ԲԱՂԴԱՍԱՐ (ՅԱԵԼԻԱՍԾ)

Կովկասահայ անյայտ, անծանօթ մնացած աշուղներից մէկն աղղասարը, որ աղբիւ և գործիւ է 18-րդ դարի առաջին քա-
ղում:

Նրա ձեռքին շօնգօրը հնչի է ամբողջ կէս դար, իսկ շը-
րին երգն ու մեղեդին թրթռացիւ են յիսուն երկար և ձիգ տա-
ներ: Նրա գեղջուկ սրտից բղխած երգերը ժամանակին դարձել
ժողովրդի սեփականութիւնը, թաշիւ են բերնից բերան և հուշա-
թանգարանի անունը:

Ծնուել է նա մօտաւորապէս 1790-ական թւականներին Տաճ-
ատանի Ալաշկերտ գաւառի Գուլասար գիւղում: Գարոցի երես չի
եսել, բայց իր ժամանակի աշուղների մօտ սովորել է սաղ ածել
ապա ինքնաշխատութեամբ աւելի է առաջադիմել:

1828 թին ռուսներ գրաւում են Անգրկովկասը և հիմք
ում Ռուսահայաստանին: Բաղդասարն իր շնտանիքով, ժողովրդի հետ,
ալաշկերտից գաղթում է և հաստատւում Արարանի Ալիբուշակ գիւ-
ղից գաւառ, գիւղից գիւղ և ժողովրդի մէջ տարածում աշուղա-
ն երգը: Աշուղական արւեստի ճանապարհին էլ նա ընկնում է..

Ալիբուշակ գիւղում անպաճաճ մի գերեզման է փռւած,
որում, ուր շարունակում է իր աշուղական արւեստը, Ջրջում է գա-
ծալապատիկ նստած շօնգօր է նստում:

Աշուղ Բաղդասարի երգերից մեր ձեռքի տակ ունենք միայն
ըկու կտոր. «Երեկէկ ձեգի», որ անտալ է և «Էս աշխատի մէջ»,
ը յոյս է տեսել 1892 թ. Գարեգին Լևոնեանի «Հայ աշուղներ»
ը մէջ, էջ 52: Նոյն էջի վրայ Լևոնեանն այսպէս է գրում.

«Եղիլ Մշեցի. առաջ պարապել է աշուղութիւնով. լաւ էլ
իրիւի է եղել հասարակութեանը. յետոյ ձեռնադրել է քահանայ,
այց նա չէ գաղարել բանաստեղծութիւններ գրելուց: Ծնւած և
լախճանւած թւականները յայտնի չեն»:

Թէ Լևոնեանը որտեղից է քաղիլ այդ տեղեկութիւնն
 ները և լինչ աղբիւրից է արտատպիլ երգը, ոչնչն չի յիշատակած
 թայց այստեղ առաջ են գալիս մի քանի հիմնական հարցեր: Ա
 մենից առաջ պէտք է պարզել, թէ ո՞վ է աշուղ Բաղդասարը և յետո
 յոր աշուղի ստեղծագործութիւնն է այդ երգը: Այն տւեալներն ո
 ւ փաստերը, որ ձեռք են բերիլ աշուղ Բաղդասարի մասին, միան
 գամայն տարբերում են Գ. Լևոնեանի տւեալներից: Նախ
 աշուղ Բաղդասարը Մշեցի չէ, այլ Ալաշկերացի: Յետոյ՝ նա իր կեա
 քում երբէք քահանայ չի ձեռնադրուիլ և ընդհանրապէս իր ամբող
 կեանքը նւիրել է աշուղութեան. նրա մահից յետոյ իրենց հօր ար
 ւեստը չարունակիլ են իր որդիները-աշուղ Միլքոնը և աշուղ Հա
 րօն: Եւ վերջապէս երևում է, որ Մշեցի քահանայ, Բաղդասարը ու
 իրից արտագրել է երգը և որոշ տեղեր փոփոխելով՝ իրեն է վի
 րագրել:

Ի՞նչ հիմնական փաստեր ունենք մեր ասածները հաստատելու համար: Նախ՝ կենդանի վիաներ կանգնած են աշուղ Բաղդասարի թոռները, որոնք ապրում են այժմ Ալիքուլի գիւղում Երկրորդ՝ աշուղի կեանքի հանգամանքներին քաջ ծանօթ և համագիւղացի Յովհաննէս Սաղաթէլեանը Նոյնպէս համաձայն է մեր կողմ ժխտին: Երրորդ աշուղ Բաղդասարի և քահանայ Բաղդասարի երգեր համեմատութիւնից պարզ երևում է, [թէ ո՞րն է հարադատը և ո՞րն աղաւաղածը: Համեմատութեան համար առաջ բերենք Լևոնեանի և մեր ձեռագրի տաղերը:

ՄԵՐ ՁԵՌԱՏԵՏՐԻՑ

Էս աշխարհիս մէջ չառ դարդի
աիլաձայ,
Տասնընիգ տարեկան դամոկլ
Ժեբաղայ.

էս աշխարհիս երեք բան մարդի
կէրեցայ²

մէկ սավղէն,³ մէկ ջրգեար, մէկ
աղքատութիւն;

ԳԱՐԵԳԻՆ ԼԵՒՈՆԵԱՆ

«ՀԱՅ ԱԶՈՒՂՆԵՐ», Էջ 52

Յիրեք բանը զօր է յաշխարհի մէջէն
Մէկ սէլը, մէկ սաւղէն, մէկ աղ-
բասութիւն.

Քաշող մարդուն կանցնէ էնթրիկ
գեղին

Մէկ սէրը, մէկ սաւղէն, մէկ աղ-
բատու թիւն

Մարդ կայ՝ կուտայ,¹⁾ իմայ,²⁾
հայ կանի,

Մարդ կա՝ հստակ դարձիւ ձեռնէն
վա՛յ կանի.

Քանի՜, քանի՜ տղամարդիկ զայն³⁾
քանի,

Մէկ սաւղդէն, մէկ ջիգհար, մէկ
աղքատութիւն:

Մարդկեան իր վաթանկեան է[ն]
դարընդար, 5

արդէ կա՛մ [ս'ի]ք թռաց է, ընկէ
սարէսար

Երեք բան կրակ առարէ բաղկաւ
առար
Իւրեք բան էին ճիւղաւոր, մէկ

Չատի աչքի արարտունքը կ'ոյ
էրաւ,

Հատերուն էլ դէօլուածները վայ
էրաւ.

Քանի՜, քանի՞ տղամարդիկ Ղաթ
էրաւ,

Մէկ սէրը, մէկ սաւորէն, մէկ աղ-
բաւորութիւն.

Ֆաբրադի ես յիրեքն ըսի պատի.
Ժբ վեց է

Գնա գիացիր խաղիւ ըսողն էրեց
 Եւ ասէն լիւրէր բանը կերեց

Մէկ սէլը, մէկ սաւղէն, մէկ առ
բաառութիւն

Այսուղ Քաղաքապետը այս տաղով շօշափում է սօցիալական հարցեր, որ արտայայտութիւնն է իր դաբաշըջանում տիրող տընտեսական պայմանների, եւ մարդկային կեանքի ուսումնասիրութիւնից եւ վերլուծութիւնից եկել է այն եզրակացութեան, որ մարդկի տառապում են երեք զլխաւոր գործոնների կապանքների մէջ «սովզէ», «շիգեար», եւ «աղքատութիւն»։ Այդ ազդակներից աճենա-հզօրը սակայն աղքատութիւնն է, որի դաժան շղթաների մէջ հիւծւում եւ քայքայւում է մարդկութեան մեծագոյն մասը։ Այդ ֆակտորի անունով էլ առաջանում են կեանքի որտաճմիկ դրամա-ները։ Այսպէս՝ մարդկի թէն ծնել են երջանկութեան համար, բայց տասնհինգ տարեկան չեղած արզէն իրենց «ծեր», են դգում։ Ձատերը «իբենց խելքն են թռցնում», «ոարէտար» ընկում, շատերը պոկւում են իրենց «վաթանից» եւ «դարբէ դար» լինում։

Թէ լինշ հանգամանքներից է բղխում աղքատութիւնը, մը դատակարգն է մեղաւոր, լինշ է պատճառը, որ մարդկանց մի մասը կուշտ ուտում է, խնդում, ուբախանում, իսկ մեծ մասը դարդի ձեւ-քից «լմյ, կանչում։ Քաղաքապետը սօցիալական այդ հարցերի վեր-լուծութեան մէջ չի մտնում եւ ոչ էլ հասարակական կեանքի դաբ-

1) U_{12m} , 2) U_{12p} , 3) U_{12r} .

1) կաւելի, 2) լսմի, 3) վշտցնել, 4) եղել, 5) թափառակախ:

հուրելի հակասութիւնների պատճառներն է քննում, այլ միայն ար-
ձանագրում է երևոյթները և արտայայտում իր գայրոյթը ընկերա-
կան կեանքի դաժան գործոնների դէմ:

“Իրէք բան կրակ ա արէ Բաղդասար,

Մէկ սավղէն, մէկ ջիգեար, մէկ աղբատութիւն:

Բաղդասարի անտիպ կրգերից մեր ձեռքի տակ ունենք նաև
սիրային մի կտոր, որից երևում է, որ նա սիրել է մի կոյսի, բայց
չի ժպտացել իր սիրոյ մէջ: Եւ նա զշտից ընկել է սարերը, թա-
փառել նրանց զառ փէշերը և թախծոտ սրտով իր սիրոյ զիզումները
հնչեցրել:

“Երնէկ ձեզի բանձրիկ սարեր,

Որ սավղայի ²⁾ բան չէք տեսէր.

Եար խըա ³⁾ եարոջ ⁴⁾ չէք խօսեցել

Իրարու ջան-ջան չէք առել.

Սարեր, գամ ձեզանից հօրս ⁵⁾ անեմ,

Քնեմ քարը գլխիս բարձ անեմ.

Սարեր, ձեզանից հարցանեմ,

Աջմը ⁶⁾ իմ ջէյրան չէք տեսէր:

Որքան գեղեցիկ պատկերներ և ինչպիսի անկեղծութիւն
կայ այս լիրիկական տողերի մէջ: Եւ այդ բանաստեղծութիւնը գր-
ւած է մեզանից ուղիղ մի դար պառջ, մի այնպիսի շրջանում, երբ
մեր կեանքի ու գրականութեան վրայ գրաբարն էր իշխում և մեր
աշուղներին շատերը հայերէն լեզուով չէին գրում:

Առհասարակ աշուղ Բաղդասարն իր ժամանակի աշուղների
մէջ պատուաւոր տեղ է գրաւում և իր աշխարհայեացքով կանգնած
է գրական տարբեր ուղղութեան վրայ: Նա իր ժամանակաշրջանի
աշուղների նման քնարի լարերի վրայ չի հնչեցնում միայն կրօնա-
կան-բարոյական և սիրային մօտիւններ, այլ ստեղծագործութեան
նիւթ է գործնում սօցիալական հարցեր: Յետո՛ւ նա երգում է աշ-
խարհիկ, ժողովրդական լեզուով, որպէսզի ժողովուրդը կարգա և
հասկանա: Եւ վերջապէս նրա պօէզիան չափազանց անկեղծ է և հա-
րազատ: Նրա համաչափ վանկերի մէջ նկատելի է նոյնիսկ մուղի-
կա:

Այդ բոլոր գծերը բարձրացնում են աշուղ Բաղդասարի
արժէքը:

1) Բարձր, 2) սիրոյ, 3) անեմ, 4) արարել, 5) հարկել, 6) որդեք:

ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Տպագրական և տեխնիկական պատճառով գրքի
մէջ վրիպել են մի շարք սխալներ, որոնց, խնդրում է
նախ ուղղել և ապա կարգալ գիրքը:

Էջ	ՏՈՂ	ՏԳԻՄԾ Է	ՊէՏՔ Է ԼԻՆԻ
2	15	Արգունի	Արգունին
2	17	բանիւ	բանին
3	17	Ատա	Արա
3	21	չկար	չկայ
4	17	կեռքնի	կեռքնե
7	14	ծով	ծառ
11	3	բիանի	բթաւի
14	1	մէջում	մէջ 5
14	9	նկատում	նկարում
17	10	բարեկեցութիւնը	բարեկեցութիւնը
19	5	չի	չի
23	6	Զբէրանին	Զբէրանին
23	13	դատաստա	դատաստան
23	10	սուտ-մուտ	սուտ-սուտ
23	21	սատանաց	սատանոց
25	1	մահ	ման
25	14	կին	չեն
25	29	կոկծալ	կսկծալ
26	25	տիլալ	ա լալ
28	11	Խակի վերայ	խաղ 'ի
29	7	Գալկաթայ	վերայ Գալկաթոյ
29	13	գաւառ	գուադ
29	24	մարեն քանդ	մարզն քանչ
30	6	գանգի	գնգի
30	25	մօտի	մօտդ
30		ունքն	ունեն

31 վերևից բաց է թողնւած այս տունը.
 Ով ուր նստի հետ վատ ընկերի,
 Զուտ կ'զառնայ կնկայ գերի.
 Զվան ումբըն նհախ կերի,
 Աջաբ երկիր ա Բանգալայ:

34	7	ու	«
34	20	խողում	խողում
35	7	189	1891
36	17	խաչ	խաղ
36	26	խաչ	խաղ
38	1	խալաթ	խալաթ տան
39	7	զամով	զամով
41	18	եղրաթի	եղրարի
45	28	իրեց	իրենց
47	4	չի	չեն
48	12	ղուլի	ղուշի
48	22	լեզուդ	լեզուի
50	1	անտաղ	անտաչ
52	17	Ալիբուլակ	Ալիբուլակ

ՀԱՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ ԱՐԱՄ ԷՐԵՄԵԱՆԻ ՀԵՏԵԻԵԱԼ ԱԶԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. Աշուղ Յարթուն օղլի Ա. — (Նոր Զուղա 1920 թ.)
2. Պարսկահայ աշուղներ Բ. — Ամիր օղլի, Ղուլ Էգագի Աբգին օղլի (Նոր-Զուղա, 1920 թ.)
3. Պարսկահայ աշուղներ Գ. — Բաղէր օղլի, Ղուլ-Արգունի, Ղուլ Սարգիս Շրիշկանցի և Միսկին Ստեփան (Նոր-Զուղա, 1921 թ.)
4. Պարսկահայ նորագոյն աշուղներ. — Միսկին Մաթէօս, աշուղ Ալլահվերդի, Մարտիրոս Մանուկեան Միսկին Ստեփան (Վիեննա 1925 թ.)
5. Պարսկահայ աշուղներ. — Աշուղ Ամիր օղլի (նրա մահւան 160-ամեակի առիթով, Վենետիկ Ա. Ղազար, 1930 թ.)
6. Հայաբնակայի ժողովրդական քանասիրութիւնը (Վիեննա, 1923 թ.)
7. Փշրանքներ Զուղահայ եւ Հնդկահայ քանահիւսութիւնից (Վիեննա 1931 թ.)
8. Իդէալիստը. — (Պանտօմիմա)
9. Սեւան. — «Հայ նորագոյն Կոմպօզիտօրներ» (1927, Ա. Ղազար Վենետիկ)
10. «Արեւստ» — (Նկարչական և երաժշտական պատկերազարդ երկամսեայ թերթ, 1927 թ. Երևան)
11. Հայաստանի նկարիչների ալմանախը. (Արտաշէս Կարինեանի առաջաբանով)
12. Սպահանի Փէրիա գաւառը (Ազգադրութիւն, Հրաչ Աճառեանի առաջաբանով):

ՊԱՏՐԱՍԾ ԵՆ ՏՊԱԳՐԱԽԹԵԱՆ

1. Հայ թատրոնի պատմութիւնը. (քննադատական ուսումնասիրութիւն, սկզբից մինչև մեր օրերը)
2. Թիֆլիսի նկարիչների ալմանախը, Բ.
3. Մահացած նկարիչներ:

1957

2-53-68

ԳԻՆՆ Է 3 ՂՈՍՆ (առանց փոստի ծախսի)

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ 5 ՖՐԱՆՔ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0373439

65.689